TJUSTBYGDENS KULTURHISTORISKA FÖRENING

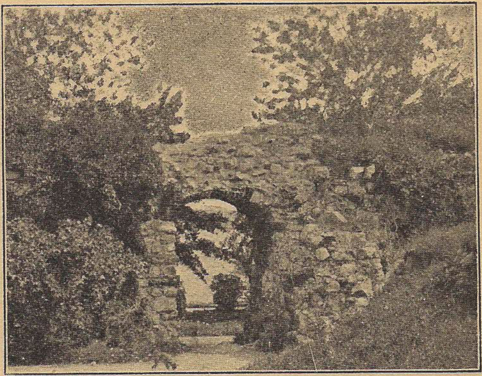

MEDDELANDEN

I.

1926.

1935

VÄSTERVIKS * STADSBIBLIOTEK *

MEDDELANDEN

FRÅN

TJUSTBYGDENS KULTURHISTORISKA FÖRENING

I.

1926.

VÄSTERVIK 1926
A.-B. C. O. EKBLAD & C:o BOKTRYCKERI

Ncbdc (p)

VÄSTERVIKS STADSBIBLIOTEK

22.708a

Då Tjustbygdens kulturhistoriska förening sänder ut dessa Meddelanden, sker det främst i syfte att därmed kunna binda föreningen fastare samman, vinna nya medlemmar för dess sak, sprida närmare kännedom om dess verksamhet och ökat intresse för hembygden. Efter sin förmåga vill också denna bok vara kulturhistorisk forskning till gagn genom att lämna ortsbidrag från föreningens arbetsområde.

Publikationen är avsedd att utkomma som tidskrift med ett häfte vartannat eller vart tredje år.

REDAKTIONEN.

TJUSTBYGDENS KULTURHISTORISKA FÖRENING.

NÅGRA ANTECKNINGAR OM DESS VERKSAMHET OCH MUSEUM AV SEKRETERAREN.

Glädjande är vår tids ökade förståelse för värdet av en grundligare hembygdskännedom. Detta märkes såväl i undervisning, ungdomsverksamhet och folkbildningsarbete som ock inom vetenskapen. Redan under sina första skolår göras barnen på ett grundligare sätt än förr förtrogna med sin hembygd och vad som hör samman med den, och även den fortsatta undervisningen skall, så ofta tillfälle gives, anknyta till hembygdens förhållanden, varvid särskilt hembygdens historia, geografi, natur och kultur bli föremål för dessa hembygdsstudier; hembygdskurser, anordnade för ungdom och äldre än här, än där i hembygden och ofta förenade med längre eller kortare studieutflykter, lämna ökad insikt i hembygdshistoria och hembygdens kulturliv; vetenskapliga forskningsresultat inom hembygdens område göras tillgängliga för intresserade i skrifter eller populära och sakrika föredrag; och hur samla inte gemensamma intressen varje sommar stora skaror till hembygdsfester, där banden med hembygden knytas starkare samman.

Den hembygdsintresserade tjustbo, som vill lära känna sin hembygd och det liv, som nu leves där i helg och söcken, i fest och arbete, vinner de bästa resultaten genom egna iakttagelser under resor och vandringar i hemorten. Men önskar han skaffa sig kunskap om *gångna* tiders arbetsliv och levnadsförhållanden, seder och bruk, tro och vetande, får han ej låta sig nöja med, vad han själv kan iakttaga. En del hithörande litteratur står visserligen därvid till hans förfogande, t. ex. Boken om Tjust av Ada Rydström samt Sivers och Tidanders böcker om Västervik,

vilka jämte några andra skrifter samt kulturella och historiska uppsatser i ortstidningarna bjuda mycket av intresse, men, vill han få veta något härutöver, bör han söka upp platser och gårdar, där man tagit vara på gamla föremål, och där någon finnes, som kan berätta om dessa. Ty varje sådant föremål kan för den invigde alltid berätta något om ett svunnet kulturskede. Men de, som bäst kände de gångna tiderna, gingo bort; de gamla redskapen och husgerådssakerna, möblerna och dräkterna blevo uttjänta och fingo lämna plats för nya, en del av dem slängdes undan som odugliga och värdelösa, en del tog man kanske vara på, men de hamnade väl oftast på en vind eller i en bod, blevo bortglömda och så småningom fördärvade; gamla gårdar och stugor måste antingen lämna plats för nya, eller ock fingo de stå och förfalla; gamla seder och bruk, som hängde samman med detta som försvann, blevo bortglömda. Sant är, att inte skulle världen varit vidare trevlig att leva i, om allt gammalt skulle blivit tillvarataget, vårdat och bevarat, men medgivas måste dock, att mycket av värde för en rätt kännedom om flydda tider på detta sätt gått förlorat, och helt säkert skulle ännu mycket mera gått mot förintelse, om ej redan långt före vår tid personer, som aktat sin hembygd och som satt värde på det arbete som där utförts av fäderna, insett, att något måste göras för att bevara minnena av fädrens liv. De började tillvarataga och samla, uppteckna och bevara allt av värde, och så fingo vi våra museer, där man förvarar sådant, som annars skulle gått förlorat: föremål av olika slag, folklivsskildringar och dylikt. Dessa museer bruka uppdelas i tre grupper: centralmuseerna i Stockholm (statens historiska, livrustkammaren, Nordiska museet och Skansen) med samlingar från hela riket; provinsmuseerna, vanligtvis i länsstäderna, med samlingar företrädesvis från det egna landskapet; bygdemuseerna för ett ännu mera begränsat område. Provins- och bygdemuseerna ha vanligtvis grundats av en landskaps- eller hembygdsförening. Dessa föreningar, av vilka den första bildades för jämnt 70 år sedan i Närke, ha numera vuxit sig starka, och många av dem äro ägare till museer, som ej stå Stockholmsmuseerna efter i fråga om museivård och skydd mot eldfara. Därför har också på sista tiden starka röster höjts mot en fortgående centralisering av museiföremål i Stockholm. Säll-

synta och i centralmuseerna förut ej representerade föremål komma både vetenskapen och en större allmänhet bättre till godo, om de få omhändertagas av museerna i Stockholm, men att föremål efter föremål av där förut befintliga slag insändas dit kan ej från hembygdsföreningarnas synpunkt vara önskvärt. I gengäld pläga dock centralmuseerna deponera föremål eller hela samlingar i landets provins- och bygdemuseer.

Sedan den nyssnämnda Föreningen för Nerikes folkspråk och fornminnen bildats, grundades efter hand fornminnesföreningar i den ena provinsen efter den andra med början i Hälsingland, Södermanland, Västmanland och Gästrikland. År 1869 funnos sådana föreningar i alla landskap utom Småland, Blekinge och Halland. Efter Svenska fornminnesföreningens stiftande samma år sköt museiverksamheten ny fart. Föreningen höll sitt första vetenskapliga årsmöte i Växjö följande år, och efter impulser från detta möte bildades år 1871 en fornminnesförening för Kalmar län.

Vid Svenska fornminnesföreningens möte i Växjö framfördes även förslag om att i varje härad bilda föreningar eller underavdelningar till de större föreningarna i landskapen. Förslaget blev ej antaget, men tiden har visat, att det dock pekade i rätt riktning. I vårt län visade det sig, att Kalmar läns fornminnesförening hade ett alltför vidsträckt verksamhetsområde. Vid en bläddring i t. ex. de arkeologiska kartor, som utgivits av föreningen, finner man vår länsdel sorgligt tillbakasatt. Det kan inte vara därför, att Tjust skulle sakna stenåldersboplatser, senare vetenskapliga forskningar visa i stället att tjustbygden är en mycket gammal kulturbygd, utan det beror säkerligen därpå, att Kalmarföreningen haft mer än tillräckligt arbete med att utforska Öland och södra länsdelen i övrigt. Behovet av en särskild fornminnesförening för norra länsdelen blev allt starkare, men inte förrän år 1917 var man beredd att söka praktiskt förverkliga tanken.

Den 5 nov. sistnämnda år hölls i Västervik ett sammanträde med intresserade för bildandet av en fornminnes- och museiförening för Västerviks stad med omnejd. De närvarande förklarade sig villiga medverka till bildandet av en sådan förening. En interimsstyrelse, som bl. a. skulle framlägga stadgeförslag,

blev tillsatt och kom att bestå av sjömanshusombudsman P. Odelmark, direktör K. Sjögren, rektor H. Hansson, fabrikör P. A. Reuterdahl, författarinnan Ada Rydström, direktör E. Petersson, grosshandlare S. Jern, kammarskrivare A. H. Kihlberg och bankkamrer A. Gustafsson, av vilka de tre förstnämnda ej längre äro i livet.

I början av följande år var interimsstyrelsen färdig med stadgeförslaget och utlyste ett sammanträde till den 26 febr. Efter rätt stor tvekan bestämdes föreningens namn till Tjustbygdens kulturhistoriska förening. Man ansåg detta namn mera tilltalande än Norra Kalmar läns musei- och fornminnesförening, men det antagna namnet innefattade dock strängt taget inte föreningens hela verksamhetsområde, som enligt stadgeförslaget skulle bli hela Norra Kalmar län. Det har ju också sedermera visat sig, att sydvästra området av norra länsdelen ansett föreningen blott omfatta Tjust, varför där nyligen bildats en liknande förening för Vimmerby med omnejd. De vid sammanträdet antagna stadgarna ha sedermera undergått ett par smärre förändringar och lyda nu:

Föreningens ändamål.

§ 1.

Föreningens syfte är att inom Kalmar läns norra landstingsområde befrämja kulturminnes- och hembygdsvård samt kulturhistorisk forskning.

§ 2.

I detta syfte vill föreningen:

1) upprätta ett kulturhistoriskt museum i Västervik. Till detta skola insamlas:
   a) föremål av alla slag, som belysa allmogens liv inom Tjustbygden;
   b) sådana föremål, som härröra från de övriga samhällsklasserna;
   c) kyrkliga föremål;
   d) förhistoriska föremål;
   e) särskilt sådana föremål, som äga intresse för staden Västervik, dess sjöfarts- och handelshistoria;
2) insamla bilder, skildringar och arkivalier, som belysa Tjustbygdens historia;
3) att i mån av tillgångar befordra till trycket resultaten av samlings- och forskningsarbetet.

Föreningens ledamöter.

§ 3.

Till ledamot av föreningen kan kallas en var aktad person, som hyser intresse för föreningens syften.

Hedersledamot utses, på förslag av styrelsen, av föreningen vid allmänt sammanträde.

§ 4.

Ledamot erlägger en årsavgift av tre kronor.

Ledamot, som en gång för alla erlägger femtio kronor, blir därigenom såsom ständig ledamot befriad från årsavgift.

Hedersledamot erlägger icke avgifter till föreningen.

§ 5.

Ständiga ledamöters avgifter utgöra föreningens grundfond, av vilken endast räntan får användas, för så vitt icke föreningen i särskilt fall annorledes beslutar.

Föreningens styrelse.

§ 6.

Föreningens angelägenheter handhavas av en styrelse, som har sitt säte i Västervik.

§ 7.

Styrelsen utgöres av tolv (12) var och en för tre (3) år valda ledamöter, därav minst fyra (4) från andra orter än Västervik.

Dock skall vid första valet iakttagas, att fyra ledamöter väljas endast för ett år, fyra endast för två år.

§ 8.

Avgående styrelseledamot kan återväljas. Avgår styrelseledamot, innan hans mandatperiod utlupit, väljer nästkommande årsmöte ny ledamot för den sålunda återstående tiden.

§ 9.

Styrelsen utser årligen inom sig ordförande, vice ordförande, sekreterare och föreståndare för föreningens samlingar. Den sistnämnda kan, om så finnes lämpligt, även väljas utom styrelsen.

§ 10.

Minst fem ledamöter måste vara tillstädes, för att styrelsen skall vara beslutmässig. Vid lika röstetal gäller den mening, som biträdes av den vid sammanträdet tjänstgörande ordföranden.

Val förrättas, om någon så påfordrar, med slutna sedlar. Vid lika röstetal bestämmes företrädet genom lottning.

Styrelsen sammanträder på ordförandens kallelse så ofta, han anser omständigheterna sådant fordra. Då tre ledamöter därom göra framställning, skall styrelsen ävenledes sammanträda.

§ 11.

Styrelsen utser inom sig ett arbetsutskott av tre personer, vilket har till åliggande att å styrelsens vägnar handhava föreningens angelägenheter och befordra fattade beslut till verkställighet.

Arbetsutskottets ledamöter ansvara inför styrelsen, en för alla och alla för en, för penningar och annan egendom, som de för föreningens räkning handhava.

Föreningens ärenden.

§ 12.

Allmänt årssammanträde hålles under okt. eller nov. månad, varvid följande ärenden skola förekomma:

1) val av ordförande vid sammanträdet;
2) styrelse- och revisionsberättelse för näst föregående kalenderår samt beslut om ansvarsfrihet för styrelsen;
3) val av styrelseledamöter;
4) val av två revisorer och tvenne suppleanter för dessa;
5) styrelsens förslag till väljande av hedersledamöter;
6) fråga om stadgeändring; samt
7) andra förslag, som av styrelsen framställas, eller senast under juli månad skriftligen inlämnats till styrelsen.

Allmänna sammanträden kunna ock hållas å andra tider, då styrelsen finner sådant lämpligt.

Kallelse till allmänt sammanträde kungöres genom annons i tidningar, som av styrelsen anses lämpliga, första gången minst fjorton dagar före sammanträdet.

§ 13.

Föreningens räkenskaper avslutas för kalenderår, och skall avslutningen vara verkställd senast den 1 mars påföljande arbetsår, varefter räkenskaperna och övriga handlingar skola vara tillgängliga för granskning.

Senast under juli månad skola revisorerna till styrelsen avlämna berättelsen om verkställd granskning.

§ 14.

Förslag till ändring eller tillägg till stadgarna skall, för att bliva gällande, antagas oförändrat vid tvenne på varandra följande allmänna sammanträden, därav minst ett årssammanträde, och å det senare av dessa biträdas av minst två tredjedelar av de röstande.

§ 15.

Därest föreningen upplöses, skola dess tillgångar överlämnas till den institution med likartat syfte, som av föreningen bestämmes eller i brist på dylikt beslut av Konungens Befallningshavande i Kalmar län utses.

Föreningens förste ordf. blev konsul U. Steinholtz, som sedan innehade detta uppdrag till år 1925, då han på grund av bristande tid ansåg sig nödsakad avsäga sig uppdraget. Till hans efterträdare utsågs bankdirektör A. Gustafsson, som fortfarande innehar denna befattning.

Genom sin styrelse och dess arbetsutskott, som till en början bestod av herrar Jern, Kihlberg och Gustafsson, börjar föreningen genast träda i verksamhet. Som föreningen redan till sitt första

sammanträde fått mottaga en del gåvor för det blivande museet, gällde det först att snarast möjligt få tag i lämplig lokal för ett museum. Efter att förgäves ha sökt få utställningslokal, först i den s. k. klockaregården invid gamla kyrkan och därefter i denna kyrka, hyrdes från 1 okt. 1918 som tillfällig utställningslokal tvenne av de nuvarande museirummen. De visade sig snart otillräckliga, och efter ett halvår måste man hyra ytterligare två rum. Dessa fyra rum i häggbladska fastigheten vid Strandvägen ha sedan dess, alltså i bortåt 8 år, fått utgöra föreningens »tillfälliga» museum. Trots flerfaldiga försök att komma över rymligare lokaler har detta ännu ej lyckats, och, när det blev omöjligt att proppa in flera föremål i museet, måste styrelsen år 1924 skaffa annan förvaringsplats för en hel del skrymmande saker. Genom välvilligt tillmötesgående av Västerviks stad fick föreningen tillåtelse att använda tvenne präktiga och rymliga källarlokaler i rådhuset, och man kom över den värsta trångboddheten. Det är dock att beklaga, att många, mycket intressanta föremål, som förvaras där, ej för närvarande skola vara tillgängliga för besökare.

Redan av första protokollet från styrelsens sammanträden finner man, att en annan viktig fråga från första stund varit föremål för styrelsens intresse och verksamhet: anordnandet av ett friluftsmuseum. Man tänkte först söka förvärva det s. k. Kristinebergsområdet i Västervik, men snart började man anse Lögarbergen å Norrlandet, västerviksbornas gamla badplats på Gamlebyvikens norra strand, som det mest lämpliga området. Förslag framlades också redan vid ärendets första behandling om att förvärva Kulbacken, nordost om slottsruinen, men det antogs ej. Lögarbergen äro emellertid kronoegendom, och därför följde rätt långvariga underhandlingar med olika myndigheter. Västerviks stad anhöll hos kungl. maj:t att få inköpa ett område på Norrlandet, dit bl. a. ett friluftsmuseum skulle förläggas, men fick denna anhållan avslagen. Föreningen beslöt då att för egen del söka inlösa den del av detta område, som behövdes för friluftsmuseet, och museets dåvarande föreståndare, kammarskrivare A. Kihlberg, uppvaktade personligen vid tre olika tillfällen under åren 1918—1920 Domänstyrelsen, men önskat resultat uppnåddes ej. Först i år ha planerna för friluftsmuseet börjat antaga mera

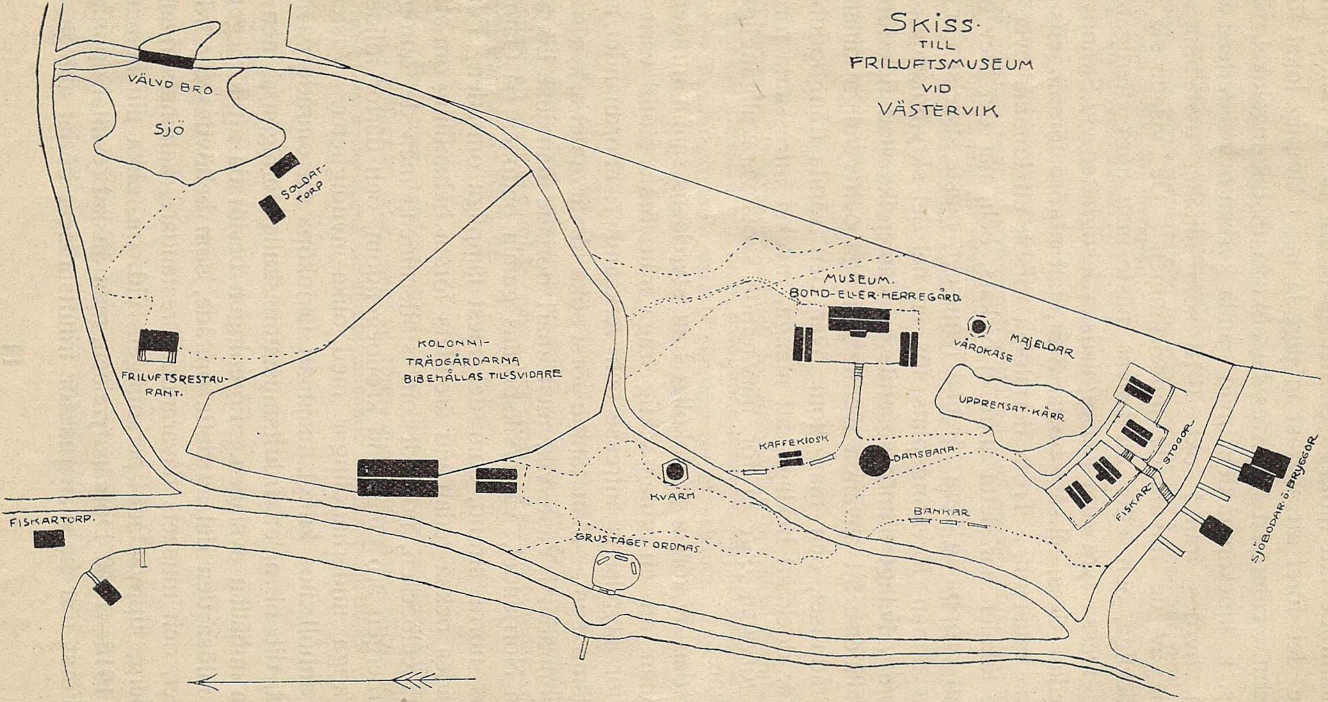

Bild 1. Arkitekt S. Brandels förslag till ett friluftsmuseum å Kulbacken, Västervik.

fasta former. Det nu påtänkta området, Kulbacken, har nyligen besökts av antikvarien i Kungl. Vitterhetsakademien, arkitekten Sven Brandel, som sedan uppgjort en storslagen plan till ett friluftsmuseum å denna plats, som, enligt arkitekt Brandels utsago, bjuder en enastående och betagande skönhet. Där skulle enligt förslaget (bild 1) byggas upp en liten fiskarby med stugor och sjöbodar; en större bondgård eller en herrgård kan få rum uppe på berget, där plats också finnes för en vårdkase och en väderkvarn. Till denna gård skulle då föreningens museum flyttas. Vid norra sidan av området kan ett fiskartorp läggas vid den där befintliga viken, för ett soldattorp blir en öppen plats i skogsbrynet lämplig, och för övrigt är området reserverat för servering samt för en dansbana, som även skulle kunna tjänstgöra som estrad för friluftskonserter, föredrag m. m. Styrelsen har hos Västerviks stadsfullmäktige gjort framställning om, att föreningen skulle få rättighet att disponera området. Vi hoppas innerligt, att frågan denna gång skall bli lyckligt löst, så att Västervik har sitt »Skansen» färdigt, när staden om några år går att fira sitt 500-årsjubileum.

Föreningen har även på en del andra områden gjort mer eller mindre märkbara insatser. Bland dessa må blott följande påpekas.

Västerviks gamla kyrkas skyddande har föreningen ägnat sitt varma intresse. Redan under första verksamhetsåret framfördes till kyrkorådet en hemställan om åtgärder för kyrkans skyddande samt för dess återställande till gudstjänstlokal. Även anhölls om tornurets iståndsättande samt om bättre bevakning och belysning vid kyrkan, som emellanåt var utsatt för skadegörelse från stenkastande pojkars sida. Följande år hölls för föreningens räkning tvenne konserter, av vilkas nettoinkomst hälften avsattes till en fond för kyrkans iståndsättande. Året därpå begärde föreningen kyrkorådets tillstånd att genom sakkunnig person undersöka, om äldre målningar funnos under väggputsen i kyrkan. Genom ännu ett par konserters avhållande till förmån för gamla kyrkans fond blev denna ytterligare utökad, och en del av de begärda reparationerna kunde utföras.

För att få Väderskärs gamla kapell i Loftahammars skärgård restaurerat, gjordes dels anhållan därom hos Loftahammars kyrko-

råd, dels lämnades av föreningen ett anslag härför på 100 kronor, och dels förmedlade föreningen överlämnande av tegel till kapellets tak. Kapellet är nu iståndsatt och användes emellanåt för gudstjänstbruk.

Genom föreningen gjordes myndigheterna uppmärksamma på, att Stegeholms gamla slottsruin var i fara att förstöras, och förslag framfördes även till ruinens bevarande. Sedermera har den blivit utgrävd och konserverad, och Slottsholmen med ruinen utgör väl numera en av vår stads förnämsta sevärdheter och en av dess mest omtyckta promenadplatser.

Föreningen har vidare genom sin styrelse företagit åtgärder för en del å Skansholmen befintliga ruiners bevarande, och till Västerviks segelsällskaps klubbhus därstädes har föreningen överlämnat en genom dess försorg upprättad karta över dessa. Föreningen har också sökt påverka höga vederbörande att låta iståndsätta den genom brand förstörda Spårö båk, så att den så mycket som möjligt skulle få igen samma utseende som före branden.

År 1919 utfärdades en inbjudan till en spelmanstävlan i Västervik, vilken dock på grund av vissa omständigheter måste inställas.

Genom att anskaffa goda föreläsare, särskilt till årssammanträdena, har styrelsen säkert i hög grad påverkat medlemmarnas och allmänhetens intresse för föreningens verksamhet. Till föreningens första sammanträde hade som föredragshållare förvärvats amanuensen vid Nordiska museet, doktor Sune Ambrosiani, som höll föredrag med ljusbilder om »det östsvenska allmogehusets och -hemmets utvecklingshistoria», varjämte han visade en samling ljusbilder från en av arkitekt Roland då nyligen företagen utgrävning av det gamla Vinäs slott.

Till en hembygdsfest i Gamleby år 1919 hade föreningen efter samarbete med rektorn vid folkhögskolan anmodat docenten vid Lunds universitet, doktor C. W. von Sydow, att komma och hålla föredrag om folkminnesforskning och folkminnesinsamling.

Vid årssammanträdet 1920 höll t. f. riksantikvarien, doktor Otto Janse, ett med ljusbilder belyst föredrag om »några kyrkliga minnesmärken från gångna tiders Småland».

Fil. lic. Harald Hansson i Gamleby höll vid årsmötet 1924 ett föredrag, illustrerat med en serie ljusbilder, om »vår hembygds äldsta historia» samt redogjorde vid årsmötet 1925 för resultaten av de av honom företagna utgrävningarna av forngravar i Västra Eds socken, varvid även en del bilder från detta arbete visades. Vid detta tillfälle höll även f. stationsinspektoren A. Engdahl från Tuna föredrag med skioptikonbilder om Sevede härad.

Men framförallt gick föreningens verksamhet ut på att trots svårigheter med lokalfrågan få till stånd ett museum. Tack vare ett på många håll visat stort intresse för föreningens verksamhet har också ända från starten funnits medel, som, fastän knappa, dock möjliggjort en blygsam början. Dåvarande bankdirektören T. Friberg skänkte vid föreningens bildande 1,000 kronor, Norra Kalmar läns landsting har från början årligen beviljat ett anslag av 500 kronor, Västerviks spritvaruberedningsbolag skänkte 500 kronor år 1919, och från och med år 1920 har Västerviks stad anslagit 500 kronor om året. Norra Kalmar läns hemslöjdslotteri har även årligen lämnat en del av vinsten till föreningen. Dessa medel tillsammans med medlemsavgifterna och inträdesavgifterna till museet gjorde det möjligt för styrelsen att hyra de förut omnämnda lokalerna, som inreddes och ordnades till ett litet museum. Samlingarna ökades snabbt både genom gåvor och inköp. Bland dessa gåvor intogo skeppsbyggmästare E. Nordströms stora samlingar skeppsmodeller och ritningar samt sjömanshusombudsman P. Odelmarks fartygsmålningar ett så pass framstående rum, att man ansåg sig böra ordna en del av den förhyrda lägenheten till ett särskilt sjöfartsmuseum. Föreningen gjorde sedermera framställningar hos fattigvårdsstyrelsen, brandstyrelsen, kyrkorådet och drätselkammaren i Västervik med anhållan om föremåls deponerande i museet, och från alla dessa myndigheter inlämnades större eller mindre samlingar för deponering.

Lördagen den 28 dec. 1918 voro samlingarna ordnade, och museet öppnades denna dag för allmänheten och har alltsedan dess hållits öppet lördagar samt sön- och helgdagar mot en inträdesavgift av 25 öre utom för föreningsmedlemmar, som äga rätt att gratis bese samlingarna. Som föreståndare för museet

tjänstgjorde först grosshandlare S. Jern, och efter honom ha kammarskrivare A. H. Kihlberg, kontrollör A. Erikson och folkskollärare N. Liljeholm innehaft befattningen.

Här borde lämpligen ha följt en sådan redogörelse för samlingarna i museet, att den kunde ha tjänstgjort som vägledare för besökande, men, då föremålen aldrig blivit ordnade av en sakkunnig museiman, vilket för övrigt ej varit möjligt, då trångboddheten ej medger en systematisk och överskådlig uppställning av dem, må här blott nämnas några spridda upplysningar om museet och en del av dess föremål.

Av egentliga fornsaker äger museet ej så många. En för föreningens förhållanden rätt vacker samling från stenåldern finnes dock, bestående av omkring 40 st. stenverktyg, huvudsakligen yxor, både av flinta och annan sten, såsom trindyxor, tunnnackiga yxor, skafthålsyxor och delar av båtyxor, men även en dolk och en mycket tunn och vacker dubbeleggad flintkniv samt en slipsten för stenyxor finnas. Då de flesta av dessa äro funna i tjustbygden, tala de sitt tysta språk om, att vi bo i en mycket gammal kulturbygd, att här bott människor för tusentals år sedan. Även järnåldern finnes representerad med bl. a. en spjutspets och ett par yxor, därav en stridsyxa med lustiga ornament. Till de äldsta föremålen få väl också räknas några urholkade ekstockar, som, fastän illa medfarna, dock visa, att våra trakter även i längesedan gångna tider varit hemort för ståtliga ekar, som man med mycken möda omsider fick båtform på genom användande av eld och enkla verktyg, och därigenom skaffade sig farkoster, som möjliggjorde ett för samfärdsel och fiske bättre utnyttjande av de i vår bygd rikligt förekommande sjöarna och vikarna.

Medeltiden är sparsamt företedd med några vapen och en riddarhjälm med visir.

I det från början som sjöfartsmuseum anordnade rummet förvaras en del föremål, som på ett ganska fullödigt och värdigt sätt framhälla Västervik som en gammal och rätt betydande sjöfartsstad: kartor över det gamla varvet med dess fem stapelbäddar, fartygs- och tackelritningar, en stor samling halvmodeller, av vilka flera äro målade i fartygens färger, modeller, som visa gången av ett fartygs byggande, tacklade och även riggade

modeller av fullriggare, fartygsmålningar samt en del föremål, som antingen hört samman med det gamla varvet, eller som tillhört västerviksseglare, såsom sextanter, loggböcker o. dyl.

Bland andra föremål, som höra samman med flydda tiders Västervik, må nämnas minnena från skarpskyttekåren, såsom skarp-

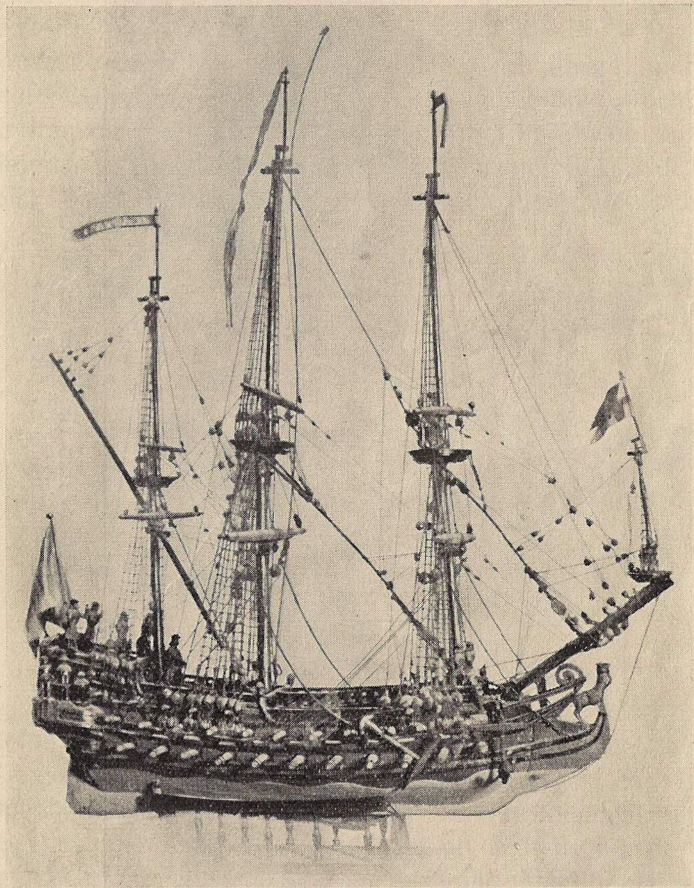

Bild 2. Votivskepp från Västerviks gamla kyrka.

skyttestandaret, trummor, uniformspersedlar o. dyl.; den gamla brandkårens attiralj, bestående av al/armapparater, primitiva sprutor, svablar, läderslangar, hornlyktor, eldsläckningspulver m. m., vilka komma en att tvivla på deras förmåga att verkligen kunna

släcka en eldsvåda; föremål, som belysa näringslivet i staden, såsom gamla affärsböcker från 1700- och 1800-talen, skråböcker och skråämbetssigill, butiksinventarier och skyltar, redskap och verktyg för olika hantverk m. m.; föremål från rådhuset, hörande

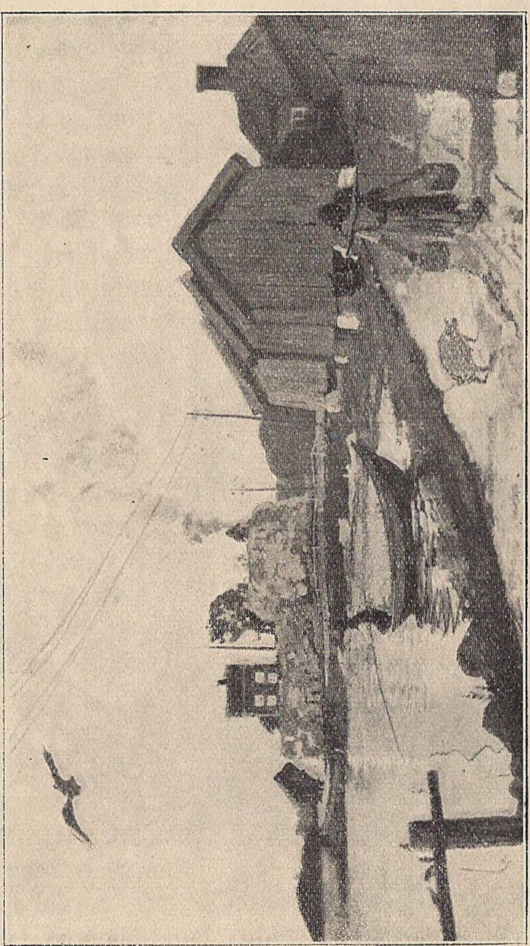

Bild 3. Stegeholms ruin vid mitten av 1800-talet.
Fotogr. efter en limmålning av prof. G. Kallstenius.

samman med dessa tiders rättsväsende, såsom fotstockar, halsjärn, brandgaffel, domarbord o. dyl.; kyrkliga föremål, såsom kyrkstockar, allarmpukan från gamla kyrkans torn, två votivskepp från 1600- och 1700-talen, ståtliga, med kanoner späckade fre-

gatter, som hängt i kyrkans tvärskepp och vid orgelläktaren (bild 2), ett bårkläde för kistors nedfirande i graven m. m.; ett 20-tal kartor och tavlor från olika tider av stadens utveckling, bland dem en stor, trevlig limmålning av professor G. Kallstenius, med motiv från Slottsholmen före dess plantering (bild 3), samt till sist en del mindre föremål från gamla byggnader i staden.

Museet rymmer även en vapensamling och diverse uniformsmössor m. m., en myntsamling och en samling böcker och handlingar från olika tider, vilken omfattar några hundra nummer.

Största utrymmet upptages dock av allmogesaker, de flesta sådana, som bruka betecknas »redskap och husgeråd», och som

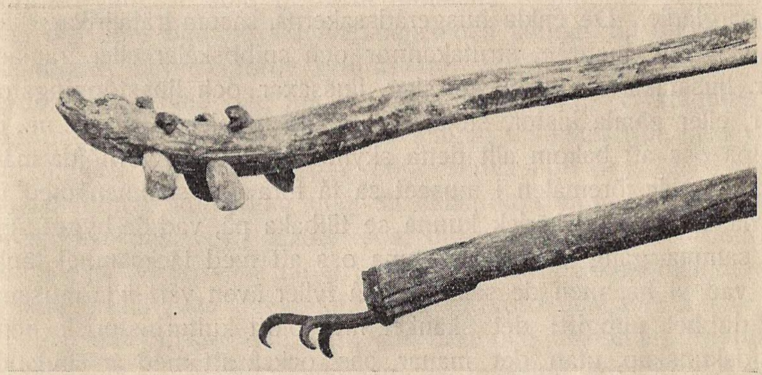

Bild 4. Rasslor från Södra Vi.
Primitiva åkerbruksredskap för svedjebruk.

alltså för oss åskådliggöra allmogens arbetsmetoder och levnadssätt i gångna tider. Åkerbruksredskapen tyckas oss kanske otympliga, klumpiga och tidsödande vid användandet, men de fyllde sin uppgift på ett sådant sätt, att utan dem hade väl ej åkerbruket i vårt land stått på sin nuvarande ståndpunkt (bild 4). Ett väl bibehållet vargnät med tillhörande gister vill påminna oss om, att ännu har ej ett sekel förrunnit, sedan tjustborna fingo ta nappatag med vargen. Handkvarnarna tälja om, att styrka och tålamod voro egenskaper, som kommo till användning även i det husliga arbetet, och så göra väl också slagorna, som hänga bredvid den bastanta loglyktan, vilken tändes för arbete redan kl. 2

och 3 om höstmorgnarna. Och alla redskapen för tillverkning av tyger och kläder: linbråkan, skäktstolen med skäktknivarna, linhäcklorna, skrubbänken med kardorna, långrocken, de enkla och de dubbla spinnrockarna, vävstolarna och varför inte också mangeldona, kavlar och mangelbräden, hur tala de inte alla om ett mödosamt, segt och uthålligt arbete eller om de trevliga tillfällena, då man samlades i gårdarna för att hjälpa varandra med linberedning, spånad e. dyl. Vackert snidade och ibland även målade selbågar, lokor och klövjesadlar eller utskurna och snidade totträn, rockblad, mangelbräden, skäror, skäktknivar, ostkar, mjölktråg, gröttinor, stockar för tryckning, askar och skrin, dryckeskärl och mera sådant, som finnes bland samlingarna, hur vackert berätta de ej om konstflit och god smak, skönhetslängtan och skaparglädje. De enkla husgerådssakerna, såsom trätallrikar, mässingsskedar, matt råg, strutakannor och snibbskålar eller tranlampor, ljusstakar av enklaste slag, ljussaxar och ljusstöpningsformar, eller gamla kistor, stolar och andra möbler m. m., m. m., de hjälpa oss att bakom allt detta skymta enkla men förnöjda människor. När föremålen i museet så få föra oss samman med fäderna, att vi med kärlek kunna se tillbaka på, vad de byggt upp, på samma gång som de komma oss att med tacksamhet tänka på, vad vi ha, men de saknade, då fyller även vårt lilla museum en dubbel uppgift: det skänker inte blott kulturhistorisk hembygdskunskap, utan det manar oss också att med användande av oss till buds stående medel i trohet göra vår insats för ett ännu rikare och lyckligare kulturskede, för att fylla ett nytt, värdefullt blad i hembygdens historia.

Föreningen vill slutligen påminna om, att den för sitt museum framför allt önskar erhålla husgeråd och redskap av alla slag, som sedan gammalt varit allmänt i bruk inom Tjust och angränsande bygder. Särskilt betydelsefullt vid samlandet är, att alla sådana småsaker även tillvaratagas, som visserligen i och för sig ej äga nämnvärt penningvärde, men vid vilka vissa arbetsvanor, vissa gamla seder och bruk äro förbundna.

En var, som skänker eller avyttrar föremål till museet, erinras om, att lika viktigt för framtiden som det är, att själva sakerna bli förvarade åt eftervälden, lika betydelsefullt är det, att tillsammans med dem blir bevarad all den kunskap, vi hava om dem,

om deras ägare och användning. Meddela därför alltid vid överlämnandet av saker till museet, vad ni vet om deras föregående historia, när, av vem och hur de varit i bruk! Tro aldrig, att några av dessa upplysningar äro så självklara, att de ej behöva fästas på papperet! Liksom vår kunskap om seder och bruk för 50 à 100 år sedan ofta är mycket torftig, kommer det att bli sammalunda med kunskapen om vår tid och dess i utdöende stadda sedvänjor, om vi icke uppteckna dem.

Föreningen önskar emellertid ej blott insamla föremål och upplysningar om dessa. Som vi alla veta, finnes i varje bygd många seder och bruk, som ej stå i direkt samband med några särskilda föremål. Dessa äro naturligtvis av lika högt kulturhistoriskt intresse som de förut omtalade. Uppgifter om dem i såväl ord som bild böra tillvaratagas och lämnas till föreningen. I samband härmed torde erinras om, att personer, som i sin ungdom varit med om, hur det gått till vid dop, kyrktagningar, konfirmationer, bröllop och begravningar, årsfester (jul, påsk och pingst) eller bemärkelsedagar, böra skriva upp dessa sina minnen, ej blott i stora drag utan så detaljrikt som möjligt. Därvid bör upptecknas vilka kläder, som buros av brud och brudgum samt av gästerna, vilka rätter, som bjödos vid de olika måltiderna, i vilken ordning de förekommo, hur de voro tillagade o. s. v.

Tjust har en stor skärgård, där fiske och jakt sedan urminnes tid bedrivits. För ett Tjustbygdens museum äro redskap och uppgifter därför likaså viktiga från skärgården som från den inre odlingsbygden.

Föremålen böra vara rengjorda, när de lämnas till museet, men skrapningar eller annan åverkan å dem bör undvikas. Genom varje sorts skadegörelse förlora de ofta i värde.

KAROLINSKT BYGGNADSSKICK I KALMAR NORRA LÄN.

AV MANNE HOFRÉN.

Medeltidens och vasatidens herremän på Sveriges landsbygd byggde och inredde sina hem ungefär som den förmögnare allmogen brukade. Det var först under 1600-talets ständiga krig i främmande land som våra adelsmän i större utsträckning togo intryck av den förnämligare bostadskultur som härskade bland deras ståndsbröder ute i Europa. Från den tiden kan man också datera uppkomsten av en särskild herrgårdskultur hos oss — runt om i landet började de gamla stormansgårdarna att bebyggas med modärna hus, enklare eller förnämligare allt efter byggherrens ställning eller efter den roll han spelat på de främmande slagfälten. Utländska arkitekter inkallades nu till landet och hade full sysselsättning med kungafamiljens' och högadelns byggnadsplaner — efter dessa förnämligare monument byggde den enklare adeln gärna sina gårdar. Ett storslaget minnesmärke över vad man i detta hänseende ville och kunde åstadkomma i den nya stormakten utgör Erik Dahlbergs bildverk över rikets slott och herresäten, sådana de tedde sig på Karl XII:s tid. Från vår bygd finnes likväl ingen privat anläggning medtagen i Dahlbergs bok.

Av de gårdsanläggningar som tillkommo under tiden ungefär 1650—1725, den karolinska tiden, finns ej heller nu mycket kvar. De spolierades till största delen under den tid av livligt ombyggnadsarbete, som inträffade under 1700-talets slut och början av nästa århundrade. Det kan därför ofta vara svårt nog att göra sig ett klart begrepp om hur storhetstidens herremän byggde och bodde, särskilt då den stora skaran av ringare adel, som hade sina gårdar landet runt, ej minst i Östergötlands och Smålands skogsbygder. I våra bygder i nordöstra Småland fin-

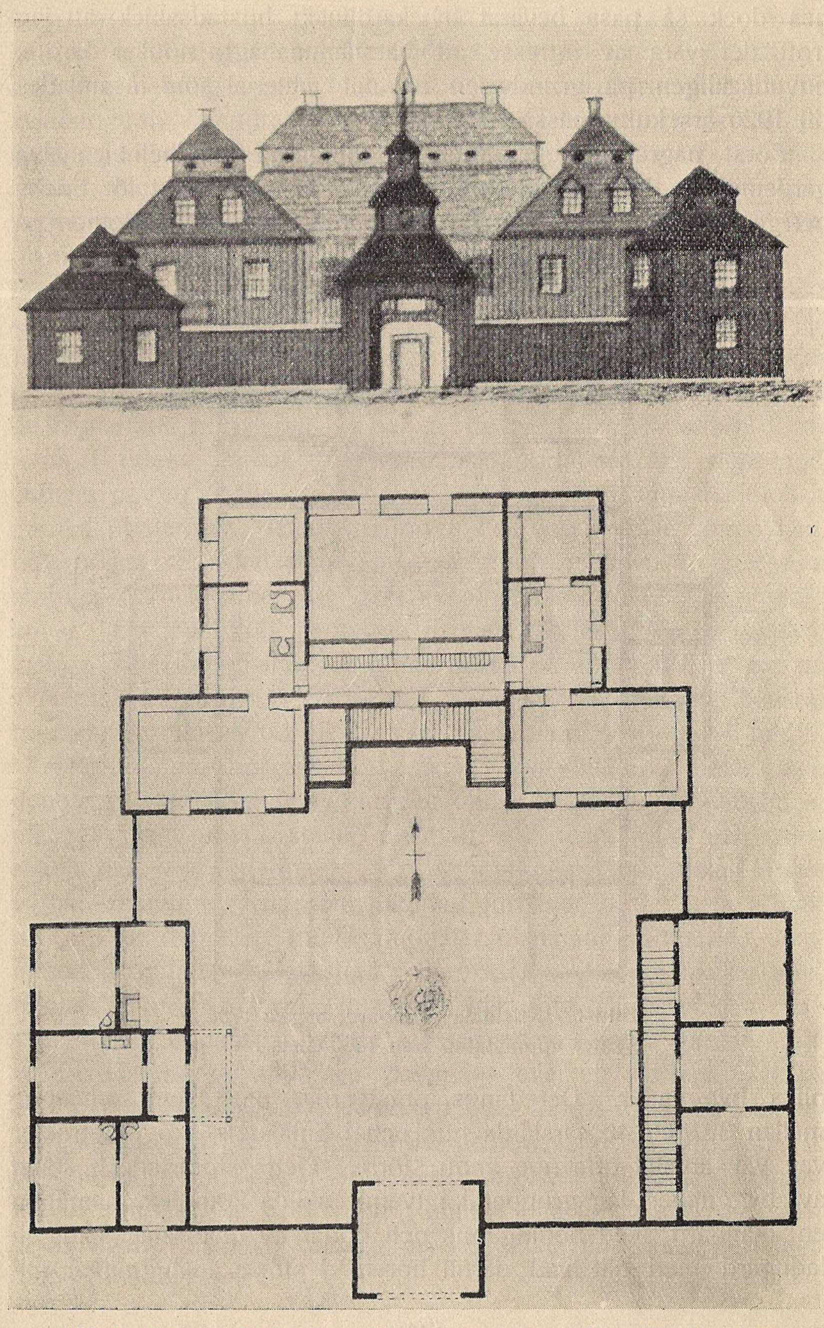

Bild 5. Det gamla Vindö. Enligt uppmätning från 1800-talets mitt.

nes dock så pass bevarat av karolinskt bostadsskick, att jag trott det vara av intresse att här lämna några notiser därom, huvudsakligen på grundvalen av det material som insamlades till 1926 års kulturmässa i Kalmar.

Först några ord om gårdsanläggningarna som helhet, själva gårdsmiljön. Någonting utomordentligt karaktäristiskt för tidens herrgårdar — liksom för bondgårdarna — var rikedomen på

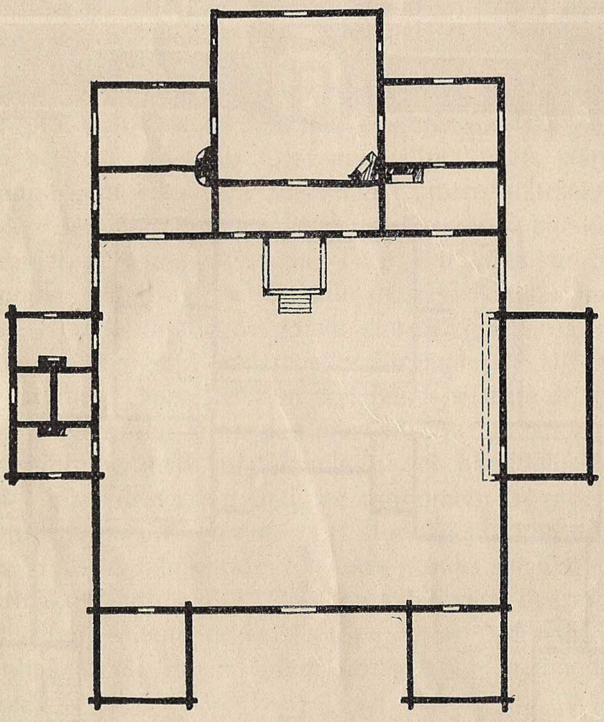

Bild 6. Kristdala prästgård, byggd 1708.
Efter uppmätning från 1800-talets mitt.

olika byggnader. Det fanns prästgårdar på Öland som ägde mellan 30 och 40 särskilda hus och i Smålands skogrika trakter var väl antalet ofta nog ännu större. Detta storartade bestånd av byggnader låg grupperat i tvenne skilda komplex, nämligen en mangård med boningshus och bodar av olika slag samt en ladugård med allt vad därtill hörer. I större anläggningar till-

kom ofta ett tredje självständigt komplex: en stallgård. Mangården och ladugården hade under denna tid i regel karaktären av två helt kringbyggda fyrkanter, liggande på större eller mindre avstånd från varandra. En belysande bild av mangården på ett karolinskt herresäte ger en från 1800-talets mitt härrörande bild av det rivna Vindö. (Bild 5). Byggnaderna ligga helt nära varandra, mellanrummen mellan dem utfyllas genom höga och täta plank och infarten till gården sker genom ett ståtligt porttorn. Det hela har en omisskännlig borgartad karaktär. En äldre bild av Kristdala prästgård (bild 6), visar liknande planbild. Här fanns inget porttorn men infarten flankerades av två små kubiska flyglar med toppiga tak. Dessa kubiska småflyglar utgöra jämte de tornartade portalerna ett par av de mest karaktäristiska detaljerna i tidens gårdar. Ett karolinskt portaltorn äga vi bevarat endast på ett ställe, nämligen på den gamla Hammarskjöldska gården Misterhult. (Bild 7.) Porten överensstämmer, som synes, rätt noga med den som fanns på Vindö och den är med sina kraftiga barockformer ett gott exempel på karolinsk byggnadskonst. Ett par kubiska flyglar flankera porten. Dessa typiska, lustiga små byggnader påträffas också på andra håll, t. ex. på Toverum, Fårebo och Virbo, tre gårdar som äga mycket bevarat från sin karolinska tid. De vackra flyglarna på Virbo ses å bild 8.

Den slutna, borgartade karaktär, som alltså kännetecknade denna tids anläggningar, överges under loppet av 1700-talet — man strävade nu i stället efter att ernå mera frihet och överskådlighet i grupperingen. En synnerligen viktig detalj av de gamla anläggningarna som däremot fortlevde under hela århundradet, var den efter franskt mönster planerade trädgården, symmetrisk, tuktad och konstlad. Barocktidens klippta häckar återfinnas ännu t. ex. vid Tuna i de s. k. åtta gångarna och typiska franska trädgårdar kunna ses vid många andra gårdar. Till trädgården hörde alltid en paviljong eller ett lusthus. Dylika byggnader av karolinskt snitt äro dock högst sällsynta numera — ett litet gott prov därpå finnes dock bevarat vid Virbo, bild 9. Byggnaden, som ligger som avslutningsdekoration vid trädgårdens mittgång, är uppförd av timmer, enkel och kärv, och har ett resligt torn som i spetsen prydes av en flöjel med det Hammarskjöldska vapnet.

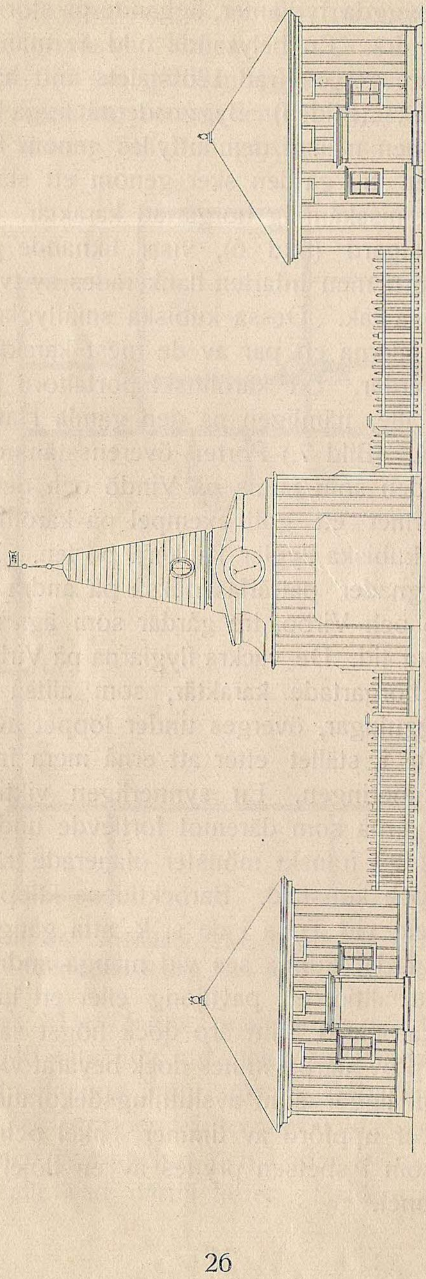

Bild 7. Karolinsk port med flyglar. Misterhults gård.

Antalet självständiga byggnader på ett herresäte från Karlarnas tid var som nyss påpekats synnerligen betydande. Många av dessa olika typer av hus för olika ändamål kunde fresta till ett närmare skärskådande — t. ex. den gamla herrgårdsfatburen. Sådana, av ganska förnämligt slag, ha förekommit i bygden, så uppfördes bl. a. vid Locknevi ett par sådana bodar med utskjutande övervåning och svalgång och med en liten lanternin överst på det toppiga taket. Vid den gamla bruksgården Hagelsrum kvarstår ännu en säkert 200-årig loftbod med svalgång längs

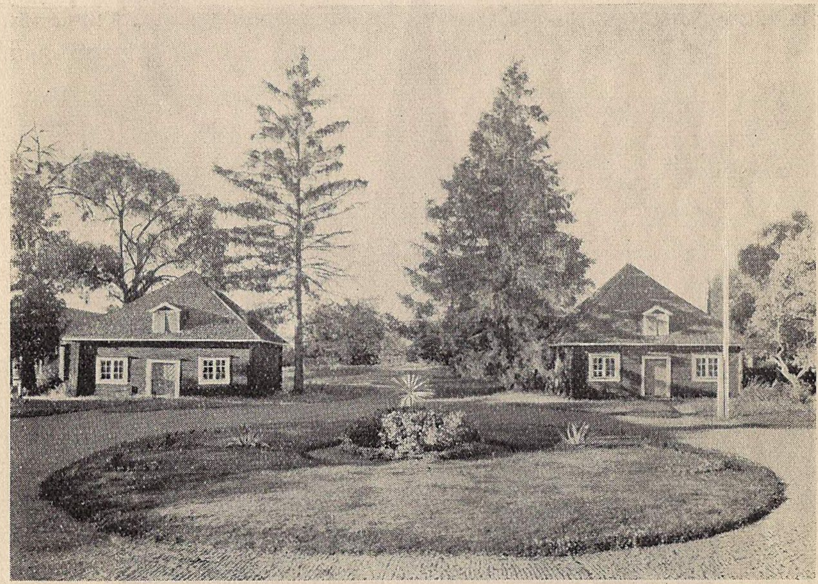

Bild 8. Flyglar från karolinsk tid. Virbo.

långsidan — exempel på en typ som ännu kan påträffas tämligen rikligt på bondgårdarna i Småland. En dylik byggnad fanns också vid Vindö. (Bild 5). Mycket kunde också vara att säga om ladugårdar och ekonomihus, som ännu voro högst primitiva — det var först under frihetstiden som den åsikten började vinna förståelse, att det var både mänskligt och ekonomiskt klokt att bereda kreaturen bättre bostäder än de gamla som voro trånga, mörka och fuktiga. Men alla dessa byggnader måste förbigås i denna lilla uppsats och jag vill en stund dröja vid

själva boningshusen, caractershusen, gårdens viktigaste byggnad och den som framför allt avgjorde om en lantgård kunde »för ett adeligt säte bebos».

Som redan påpekats tedde sig ett herresäte under medeltiden och 1500-talet i stort sett som en mera burgen bondgård, alltså

Bild 9. Lusthus från karolinsk tid. Virbo.

som en samling gråa, torvtäckta envånings timmerhus. De allra mäktigaste stormännen kunde därjämte på sina gårdar ha uppfört ett stenhus, huvudsakligen avsett för försvar. Sådana

torn eller »fasta hus» synas icke ha förekommit i större utsträckning i dessa bygder — Fågelvik och Vinäs ägde dock stenbyggnader redan under medeltiden. Av den mäktiga medeltidsborgen vid Vinäs ingå betydande delar i den nuvarande huvudbyggningen på gården. Traditioner finnas också om ett eller annat »fast hus» på andra håll, t. ex. vid Ålhult där ägaren på 1300-talet av kung Albrekt fick tillstånd att bygga en »barfrid». I stort sett voro dock de slotts- eller borgartade gårdarna och husen ännu huvudsakligen att söka inom de kungliga domänerna — några av medeltidens och vasatidens förnämligaste exempel på dylika anläggningar finnas inom Kalmar län, nämligen Kalmar, Borgholms och Stegeholms slott.

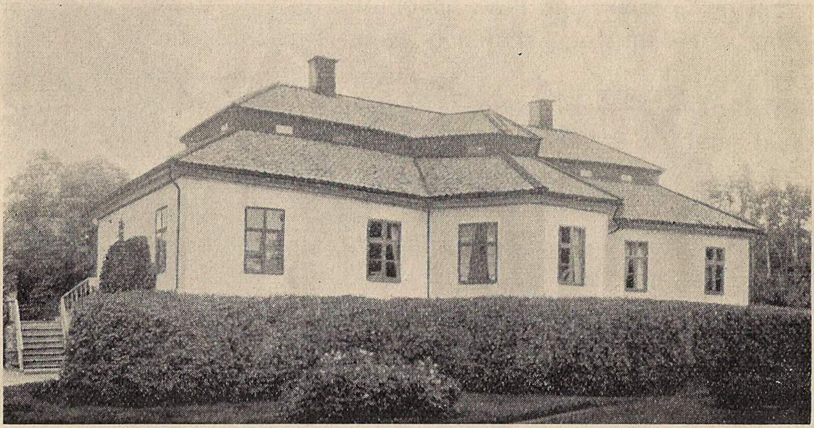

Bild 10. Karolinskt hus med säteritak och utbyggd sal. Toverum.

Men av mindre anspråksfulla herremanshem finnas ej några bevarade från dessa gamla tider. Det äldsta bostadsskick vi kunna göra oss någon närmare föreställning om är det karolinska, men även från denna tid äro de bevarade monumenten lätt räknade.

Som ett isolerat exempel på ett verkligt adelspalats från storhetstiden står den magnifika byggningen vid Fågelvik, ritad av ingen mindre än Nik. Tessin d. y. Bland alla de intressanta detaljer denna byggnad gömmer på vill jag endast påpeka en enda, nämligen baksidans halvrunda utbygge, en detalj som är synnerligen karaktäristisk för tidens arkitektur. Detta utbygge

förekommer även på andra och enklare hus från karolinsk tid, så äga t. ex. de gamla byggnaderna vid Toverum och Fårbo sådant. (Bild 10 och 11). Detta framspringande parti av huset begränsar alltid en stor sal som med nödvändighet finnes mitt i våningen. Planen av den forna prästgården i Kristdala (bild 6) visar ett hus med dylik framspringande sal; den visar också den vanliga rumsfördelningen i ett typiskt karolinskt hus av det mindre slaget — i mitten förstuga och sal, på vardera sidan härom två rum, av vilka ett i regel var kök. Denna symmetriska plantyp inkom till oss under 1600-talet och blev sedan under

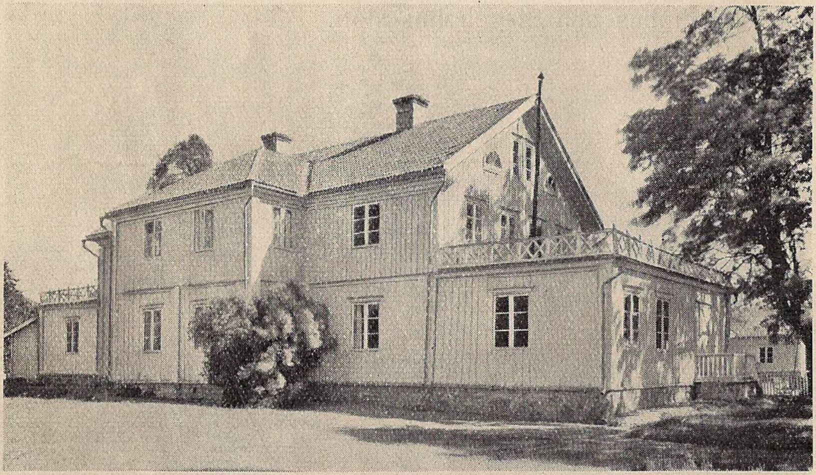

Bild 11. Karolinskt hus med utbyggd sal. Flyglar och tak senare. Fårbo.

ett par århundraden synnerligen populär, isynnerhet på prästgårdar och andra boställen. Planen av huvudbyggningen vid Vindö (bild 5) visar hur man därjämte sökte sina förebilder i de kungliga slotten — det är tydligen Drottningholms slott som här går igen i förenklat skick.

Det mest iögonenfallande i en karolinsk herrgårdsbyggnings exteriör är taket, som utan undantag är ett s. k. säteritak med tvenne takfall, skilda åt medelst en vertikal, fönsterförsedd mellanled. I samtida handlingar kallas ett sådant tak alltid för »italienskt tak». Bilden av Toverumsbyggningen (bild 10) visar takformens utseende, likaledes den gamla bilden över Vindö. Lock-

nevi säteri hade ännu vid 1800-talets mitt alla mangårdens byggnader försedda med säteritak men i regel försvunno de långt tidigare till förmån för de franska brutna taken, som vid 1700-talets mitt började bliva modärna här i bygden.

Toverumsbyggningen är en god exponent för karolinskt byggnadsskick även därutinnan att den endast har en enda våning — den enklare herrgårdsbyggningen var som oftast lång, låg och smal. Väggarna stodo i regel bara, utan brädfodring, och voro nästan alltid rödfärgade. Någon mera framträdande dekoration ägde fasaderna icke, med undantag av dörrpartiet som gärna fick någon förnämligare utformning. Det normala taktäckningsmaterialet utgjordes av torv eller bräder. En detalj som tiden älskade voro spiror och flöjlar, som smyckade alla gavelrösten och som förlänade husen och hela gårdsmiljön en synnerligen pittoresk prägel.

Av tidens rumsinredningar finnes endast en och annan detalj kvar, alltså alltför litet för att någon tillnärmelsevis riktig bild av storhetstidens heminredning skulle kunna erhållas. I praktfullare hem behängdes väggarna med vävda tapeter av franskt eller engelskt ursprung, i enklare bostäder fick färgen ersätta dylika. Ofta målades direkt på väggarnas släthyvlade timmer landskap eller rankornament. Herrestorps säteri vid Vimmerby äger i en flygel sådan målad rankornering bevarad och på Virbo finnes rester av ett tak smyckat med i grisaille målade akantusrankor av franskt kynne. En förnämligare målad plafond med figurscener i barockens art finnes på Casimirsborg. Sistnämnda gård har också en del andra rester av karolinsk fast inredning, vilka räddats och uppsats i den nuvarande byggningen, t. ex. dörrar med goda smidda beslag.

Vad som i nordöstra Småland finnes bevarat av byggnadsskick och heminredning från den karolinska tidens herresäten är alltså — att döma av det material jag känner — ej alltför mycket. Men de rester som finnas äro därför så mycket värdefullare. De lära oss främst att man gärna ville följa mönster från de mera centrala kulturområdena ute i Europa, men de visa också tydligt att det lånade alltid kläddes i svensk dräkt. Det är denna förening av stilkänsla och gammal svensk tradition som förlänar våra herrgårdar deras säregna charm.

GAMLA VÄSTERVIKS KYRKA — I GAMLEBY.

AV HANNA HEGARDT.

Av »Gamla Västerviks» kyrka återstår nu blott ett brottstycke, förvandlat till ruin. Så obetydlig denna rest är, har den likväl sitt stora värde ej blott som en pittoresk detalj bland sevärdheterna i Gamleby, där den ligger inbäddad i murgröna under almar och lindar, utan också som ett historiskt vittnesbörd. Nedanstående lilla historik över kyrkan är författad närmast med anledning av den gamla ruinens nyligen skedda konservering och huvudsakligen på grundval av de iakttagelser förf. hade tillfälle att göra som medarbetare i detta företag. I en ruin kunna stenarna tala, och för den som vill göra sig besvär att förstå deras språk, har nästan varje sten sin egen berättelse att framföra.

Ruinen, som den nu står, utgör endast sydöstra hörnet av den stora, i mitten av 1800-talet rivna, kyrkan. Det är n. b. halva kormuren med angränsande hörn av södra långhusmuren. Materialet är rödaktig granit i tämligen jämna block, sådana man ännu kan bryta i Garpedansberget. Mellan de stora släta stenarna, som bilda murens ytor, har man fyllt med grus och mindre gråsten för att få den tillräckligt tjock. En sådan mur kallas »skalmur» och var vanlig under medeltiden.

»Hur gammal var kyrkan»? är ofta den första fråga en främmande vandrare gör. Men innan stenarna kunna svara på detta, måste vandraren göra klart för sig vilken kyrka han menar. Ty här ha stått flera kyrkor.

Om den äldsta av dessa veta de stenar vi nu se tyvärr intet besked. Troligen var den av trä och timrades i så fall av söner till vikingar, och som modell hade man måhända ett gammalnordiskt gudahus i Ullevi.

Emellertid stamma ej ens den nuv. ruinens stenar från en enhetlig byggnad. Vi lägga genast märke till, att de två fönster-

öppningarna äro av olika form och storlek. (Bild 13.) Den mindre har starkt sluttande sidor och fall, som mötas kring en

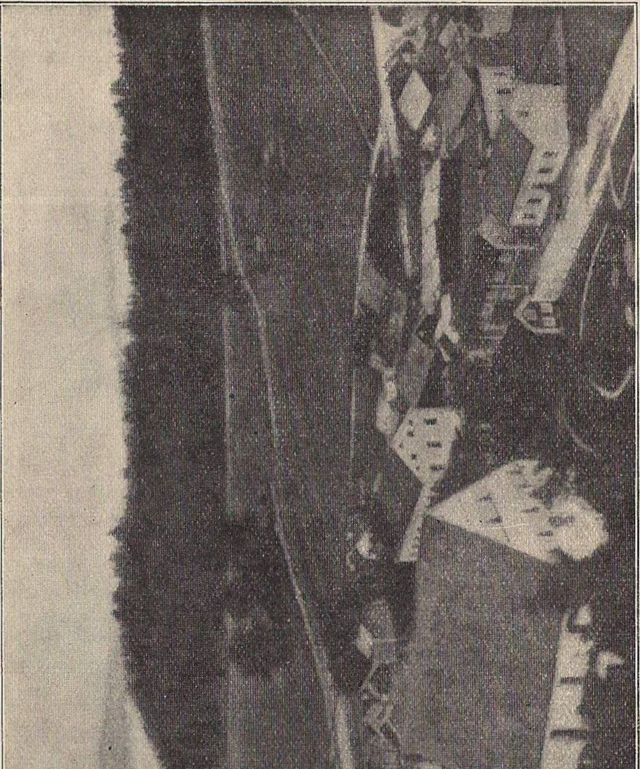

Bild 12. Gamleby kyrka och köping på 1850-talet.

ytterligt smal liten fönsterglugg av romansk typ och är vid närmare granskning omfattad av stora, mörkbrända tegelstenar. Fönstrets form i och för sig kunde föras tillbaka till tiohundra-

talet, men tegelomfattningen förbjuder oss att datera det tidigare än omkring 1200. Senare än omkring 1280 kan det emellertid ej heller vara. I samband härmed kan påpekas, att i murningen mellan granitblocken är iblandat tegelflisor, vadan muren ej torde vara äldre än fönstret.

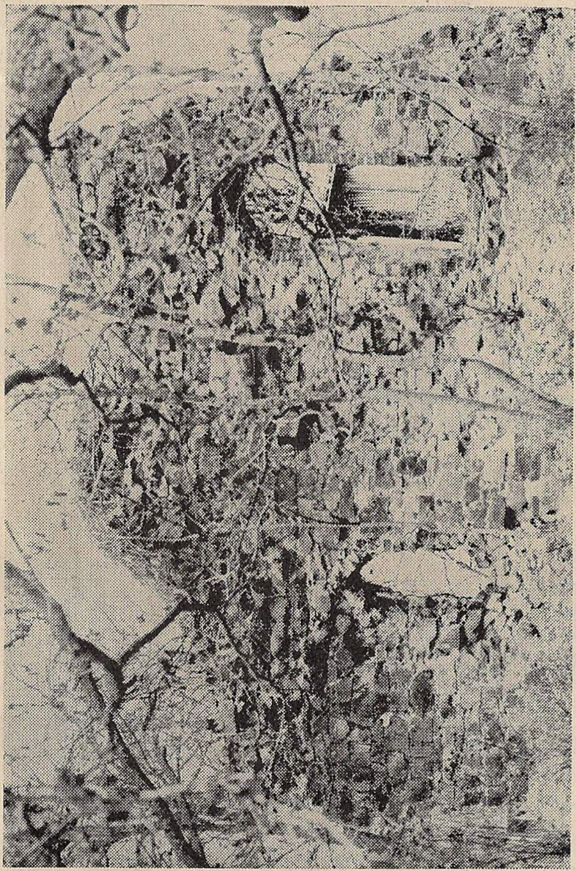

Bild 13. Ruinen före restaureringen.

En annan omständighet styrker det sista påståendet. Då arbetarna grävde längs kormurens raserade förlängning åt norr, påträffades grunden till en strävpelare. Emedan denna gick »i liv» med muren, d. v. s. var uppförd samtidigt, måste hela muren dateras till senromansk tid.

Fyndet av strävpelaren blev av största värde vid restaureringen.

Det kunde nämligen tänkas, att en dylik funnits även vid den kvarstående murdelen och att det stora brottsår i murytan som vi hade att fylla, uppkommit vid pelarens bortfallande. Grävningar visade att detta antagande var riktigt, och sedan strävan återuppförts, fick ruinen det stöd den behövde.

Den som haft tålamod att följa med föregående resonemang, kan nu ha den tillfredsställelsen att dra följande slutsatser: omkring 1200—1280-talet har här funnits en gråstenskyrka av samma bredd som den på 1800-talet rivna och med två strävpelare i öster.[1] Invändigt bör den på grund av sin stora bredd ha varit treskeppig, men man kan ej av strävpelarna enbart dra den slutsatsen att den haft stenvalv. Strävpelare äro nämligen på många kyrkor uppförda dekorativt. Om den var lika lång åt väster som 1800-talskyrkan kan ej heller avgöras utan grävningar kring platsen. Det vore givetvis av största intresse för gamla Västerviks historia att veta, vid vilken tid kyrkan fått sina väldiga mått, då detta torde sammanhänga med samhällets stadsbildande. Denna viktiga fråga måste vi tyvärr lämna öppen.

Ej heller veta vi, om 1200-talskyrkan föregåtts av och kanske delvis bestått av en äldre stenkyrka. Andra stenkyrkor i trakten visa den åldriga romanska typ, som var bruklig på 10- och 1100-talet, varav Ukna — nu i ruiner — haft den ursprungligaste uppsynen: ett litet rektangulärt långhus och ett smalare, rakslutet kor, bägge tornlösa. Romanska stentorn ha andra haft såsom Lofta och Odensvi och äger ännu Törnsfall.

Nästa fas av gamla Västerviks kyrkas byggnadshistoria kunna vi på goda grunder kalla Magnus Ladulås' kyrka. Till konung Magnus' tid kan man i analogi med förhållandet på andra orter datera de tre höga smala rundbågsfönsterna mitt på kormuren, av vilka det sydligaste och delvis det mellersta finnes kvar på ruinen. Teglet i det bevarade höga fönstret utgöres av ljusare och mindre stenar, än i det förut nämnda. Den lilla resten av mittfönstret åter visar att detta i sina lägre delar haft samma slags tegel som det äldre fönstret och därför möjligen funnits samtidigt. Å bild 14 ser man, att mittfönstret sedermera

---

[1] Strävpelarnes läge ger oss nämligen bestämning på murens utsträckning norrut, dit grävningar ännu ej företagits.

igenmurats, av allt att döma i mitten på 1700-talet vid uppsättningen av den stora altartavla, som numera är uppställd i Gamleby nya kyrka.

Konung Magnus omhuldade särskilt predikaremunkarna, och under hans tid restes eller utbyggdes en rad av kyrkor i vårt land till stora hallar med höga fönster. Dessa blevo för tiggarordnarnas kringvandrande predikanter betydligt bättre predikolokaler än de äldre kyrkorna med deras dunkla vrår och avskilda kor, helgade åt mystik och ceremonier. Det är därför icke omöjligt, att kyrkan vid denna tid får sin sedan bibehållna karaktär av treskeppig hallkyrka. Med hallkyrka menas, att alla valv

Bild 14. Gamleby kyrkoruin i sitt forna skick, sedd mot S.O.

äro lika höga och skeppen lika breda och ej som i äldre tider en högvälvd mittskeppsgång omgavs av låga sidogångar. Vid denna tid torde man även anlagt de höga fönsterna på långhusmurarna eller höjt äldre ljusöppningar. Vårt antagande av tiden för denna ombyggnad stärkes ytterligare av uppgiften om konung Magnus' patronatsrätt över kyrkan och donationshandlingen beträffande denna, anförd av Ada Rydström.[1]

På bild 14 ser man en slät rak linje över kortsidorna, markerande att den tjocka gråstensmuren icke gick upp i gaveln. Var-

[1] Boken om Tjust, V (1919) sid. 91.

med var denna då klädd? Vilja vi söka analogier härtill, finnes en på mycket nära håll, nämligen i Törnsfalls kyrka. Där utgöres östra gavelröstet av en tegelvägg, vackert sirad med fönsterbländer av stigande höjd. Tyvärr är 1850-talsfotografiet (bild 12), som visar västra gaveln av gamla Västerviks kyrka, alltför otydligt att röja blinderingar o. d., vilket kunde ge hållpunkter för dateringen. Dessutom är västgaveln ombyggd under 1600-talet. Emellertid synes mig ingenting tala emot att tegelröstena uppförts samtidigt med den äldre 1200-talskyrkan. De utgöra i så fall endast en varning mot att datera denna alltför tidigt på århundradet.

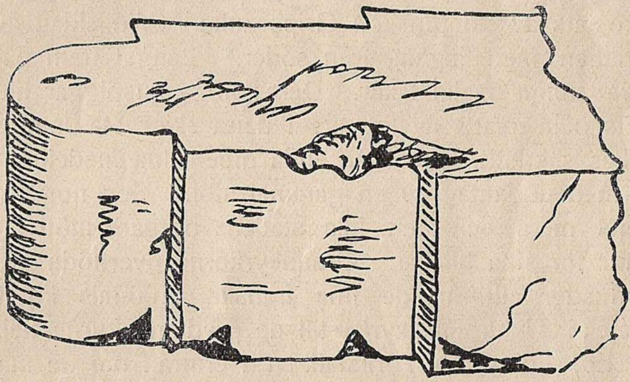

Bild 15. Formad tegelsten, ursprungligen använd till valvribba, funnen vid ruinen 1924.

Äro vi osäkra om kyrkans storlek och utseende på 1200-talet, så kunna vi så mycket säkrare rekonstruera 1400-talstemplet. Före 1433 bör nämligen kyrkans yttre vara slutgiltigt utformat åtminstone i sina väsentliga delar (bild 12). Ty det var då, som Erik av Pommern gav order till sina »älskelige Byemän i Westerwijg» att avfolka boplatserna under Garpedansberget i och för den nya stadens grundläggande vid »Stäkelöt».[1]

Ett litet fynd bland stengruset kring ruinen bygger för vår tanke upp kyrkorummets inre. Det är en tegelsten med en rundstav i ena kortändan (bild 15). Sådana stenar tillverkades efter

[1] Sivers: Westerviks Stads Historia och Beskrivning. Facsimileupplaga 1905 efter originalet av 1758, sid. 15.

gotikens inbrott i vårt land till ribbor i valven sedan man lärt att använda det gotiska valvsystemet. Liknande ribbor funnos i den närbelägna Dalhems gamla kyrka, som numera tyvärr är riven med alla sina intressanta målningar och all sin vackra arkitektur i övrigt. Ett fotografi av denna (bild 16) kan emellertid ge ett svagt begrepp om strukturen av gamla Västerviks kyrkas inre. Utan tvivel funnos här målningar ur bibeln och helgonens liv liksom i andra av traktens kyrkor. (Lofta, Pelarne m. fl.) Dock måste rumsintrycket som helhet naturligtvis ha varit något helt annat i den rymliga stadskyrkan. Mellan tvenne pelarrader vandrade man fram mot altaret. Ljuset i kyrkan insläpptes genom höga, smala fönster med dyrbara måhända målade glas, som bekostats av Bo Jonsson Grips änka.[1] Vid sidan av koret låg sakristian med ingång från söder.[2] Längst fram på altaret stodo två tunga malmstakar. Deras höga ljuspiggar ha sedan bortbrutits och ersatts av kragar. I detta skick stå de nu i Gamleby kyrkas sakristia såsom de enda bibehållna medeltida inventarierna, med undantag av en gammal stol. Men nog torde här ha funnits mera och den lilla stadens borgare mött annat än kala murar för sina blickar. Grannkyrkorna överflöda av medeltida prydnader alltifrån de fina franska 1100-tals krucifixen i emaljarbete i Ukna lilla kyrka till de prydligt skurna helgonbilderna i Ed, Lofta och Törnsfall. En erinran om de magnifika altarskåpen i Ed och Lofta hör väl rätteligen ej till detta sammanhang, då de gjorts i början av 1500-talet, men tjänar dock att belysa Tjustbygdens rikedom på kyrkliga konstskatter.[3] Varför skulle gamla Västervik helt saknat sådant? Orsaken kan endast vara, att det förstörts genom eld eller dylikt. Måhända togo de goda borgarna med sig något skyddshelgon vid flyttningen, liksom Aeneas medförde penaterna från Troja till sitt nya hem på Italiens mark. I så fall brändes dessa härligheter med den nya kyrkan 1452.

---

1 Ada Rydström, a. a. sid 93.

2 Denna uppgift är meddelad förf. av fru Hilda Carlbaum och fröken Anna Hacksell, vilka som barn bebodde tomten vid tiden för kyrkans nedrivning. Flera uppgifter från samma källa meddelas i det följande under beteckningen: meddel. av C. och H.

3 Samtliga dessa pjäser finnas i St. Hist. Mus.

Den gamla kyrkobyggnaden var emellertid i och för sig ett monument minst lika värdefullt som alla inventarier, detta ej minst på grund av sin sena byggnadstid. De äldsta stenkyrkorna i vårt land voro som bekant till form och byggnadssätt

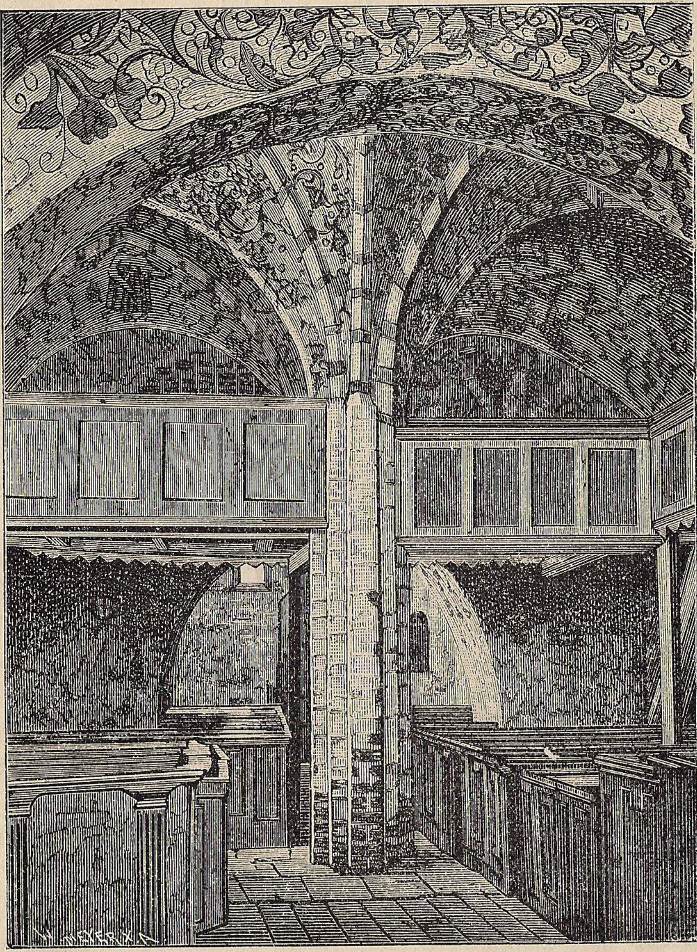

Bild 16. Interiör av Dalhems gamla kyrka.

importgods. Många värdefulla lärdomar hade säkert de utländska byggmästarna att ge vårt lands folk. Men sedan man tillägnat sig detta, var det som om folklynnet och den nationella stilkänslan fattat sig samman för att sätta *sin* prägel på kyrko-

konsten. Från medeltidens mitt, redan på 1200-talet alltså, har man att räkna med detta återfall i nordiska traditioner.

Denna svenska karaktär ligger först och främst i strävan mot storvulen monumental stil. Det är därför man samlar allt i ett fyrkantigt kyrkorum i stället för uppdelningen i torn, långhus, kor och absid. Vidare i smaken för motsatsen mellan en sträng och kärv yta å ena sidan och ett färgrikt och glatt inre å den andra. Nordbons eget lynne speglar sig i detta. I en kyrka av renodlad fransk-gotisk typ är hela muren söndersplittrad av strävpelare. Det gotiska valvsystemet kan ju ej undvara försträvning, men då finner man här i Norden på ett särskilt sätt att belasta hjärtmurarna på vinden ovan valven, så att sidotrycket motverkas. Belastningen göres osynlig och dras in under ett ofantligt sadeltak, som än mer ökar det storvulet mäktiga i det yttre. En tredje sak är södervändningen. Den utländska kyrkan skulle ha ingången från väster, och så byggdes de äldsta kyrkorna här. Men nordens folk hyste en fanatisk kärlek till ljuset och solen, som de fingo sakna långa tider av året. Sina fönster lade de mot söder, och stugorna öppnades mot samma väderstreck, emedan man aldrig kunde veta, vilka onda makter som drevo om i de mörka vädersträcken. Så flyttade många svenska kyrkor under medeltidens lopp sin ingång till sydsidan.[1]

Denna tankegång går igen i en gammal sägen, som berättas om Gamleby kyrka. Även denna hade i begynnelsen sin huvudportal i väster, men en gång, berättas det, hade Hin Onde blivit utdriven den vägen, och för att han inte skulle hitta tillbaka, murade man igen efter honom och tog upp en annan ingång på sydsidan.[2]

Dessa ovannämnda drag av gammalnordisk karaktär i svenska kyrkor, äro på få ställen så fullödigt representerade som i Gamla Västerviks kyrka. Stadskyrkorna voro i regel av helt annat kynne, och lantkyrkorna ha så ofta förlorat den forna stränga heten genom allehanda tillbyggnader. Gamla Västerviks kyrka däremot var monumental redan genom sina väldiga mått. Stor och kärv reste den sig med sitt jättetak över de i jämförelse

[1] Se härom Johnny Roosval: »Svensk Stil», i Konsthistoriska sällskapets publikation 1920. Även samme förf.: Den Baltiska Nordens kyrkor, 1924.

[2] Meddel. av C. och H.

därmed låga murarna (bild 17). Ingångar från söder. Strävpelare endast på kortsidorna, invändigt en färgprakt av målade valv.

Den gamla byn blev emellertid ej helt avfolkad. Den var alltjämt tingsplats, och templet fick göra tjänst som sockenkyrka. Befolkningen på Åby, Nygård och Casimirsborg liksom på storbondegårdarna besökte den och ägnade den sin omvårdnad. Så få vi vad det inre beträffar anledning att även tala om en barockkyrka. Ordet »barock» brukas i detta sammanhang endast som beteckning på den stilart, vilken rådde under den s. k. barock-

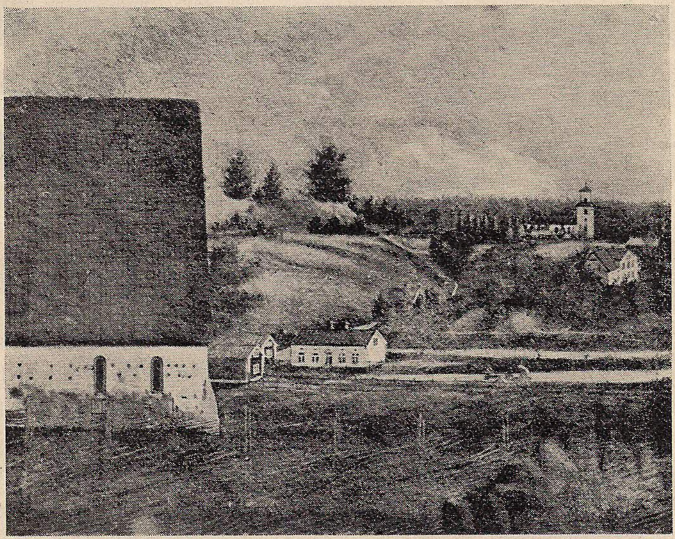

Bild 17. Gamleby gamla och nya kyrka samt den forna Åby herrgård.

tiden, d. v. s. större delen av 1600-talet och början av 1700-talet, ungefär sammanfallande med vår svenska stormaktstid. Alltså i och för sig har ordet ingen klandrande bibetydelse. Gå vi åter att skärskåda barockkyrkans prydnader, vilka till stor del ännu finnas i behåll, och ha vi då i färskt minne medeltidens underbart vackra alster, som ofta voro konstverk av första rangen, då händer det nog att ordet barock i sin nyssnämnda bibetydelse alltemellanåt åter tränger sig på vårt medvetande.

Vilja vi träda in i barockkyrkan i Gamleby, finna vi ingången tillsluten av en upptill rundad dörr, vackert beklädd med bräder

Bild 18. Epitafium i Gamleby kyrka.

bildande snedrutor av växande storlek utanför varandra.[1] Ett handtag av vridet järn — upphittat vid restaureringen — hör antingen hit eller till sakristidörren. Strax vid ingången står straffstocken med sina sju hål, vari sockenborna vid behov fingo sitta med fötterna instuckna, sig självom till straff och androm till varnagel — eller uppbyggelse, hur man vill taga det.[2]

Inuti kyrkan äro de gamla valven förstörda, och 1625 har man förnyat innertaket med brädplankor. Dessa äro målade gråblå med stjärnor.[3] Andra målningar, delvis bevarade i ett magasin och utgörande frukter och blommor i många färger, ha också funnits, ovisst var. Från taket hänga ett par mindre ljuskronor samt en stor malmkrona, skänkt 1667 av general Lewenhaupt på Casimirsborg. Där hänger även den märkliga gamla mastkorgen, sannolikt en votivgåva i likhet med de små skepp, som ofta hänga i kustkyrkor.[4]

Golvet i kyrkan är belagt med Ölandssten.[3] Kring stora gången stå bänkkvarteren. De äro försedda med dörrar och slutna som små gårdar.[3] Här har också varje familj i socknen sitt privata område, som ej får kränkas av någon annan. Ty barocktidens kyrkor voro mer än något annat familjekyrkor. Under golvet vilade de döda, och på väggarna hängde förfädernas epitafier. Dessa äro ej blott adliga vapensköldar. Åtskilliga av familjerna på skilda gårdar i trakten ha låtit avkonterfeja sig hela långa raden män, kvinnor och barn andäktigt knäböjande under korset, Kristi förklaring eller någon annan biblisk framställning. (Bild 18). De smala fönstren lämna för övrigt gott utrymme på väggarna åt tavlor. Man har sålunda hugnat församlingen med en stor trätavla återgivande Karl XI:s bild, och en målare som 1686 arbetade i kyrkan skänkte till sin åminnelse en liknande med kung Salomo.

Vi vandra längre fram mellan pelarna till predikstolen, som är snidad i trä och målad i visserligen många men dämpade

---

1 Meddel. av C. och H.

2 Bevarad.

3 Ada Rydström a a.

4 Sistnämnda inventarier äro bevarade liksom de flesta i det följande omtalade. Källor beträffande de försvunna inventarierna äro, där icke annat nämnes, Ada Rydströms och Sivers' anförda arbeten.

färger.[1] På cuppan äro bågar, och bland de snidade figurerna ses Adam och Eva. Ett prydligt timglasställ med fyra glas mäter här ut predikans längd i kvarter. På väggen bakom predikstolen är målat en draperad tronhimmel.[2]

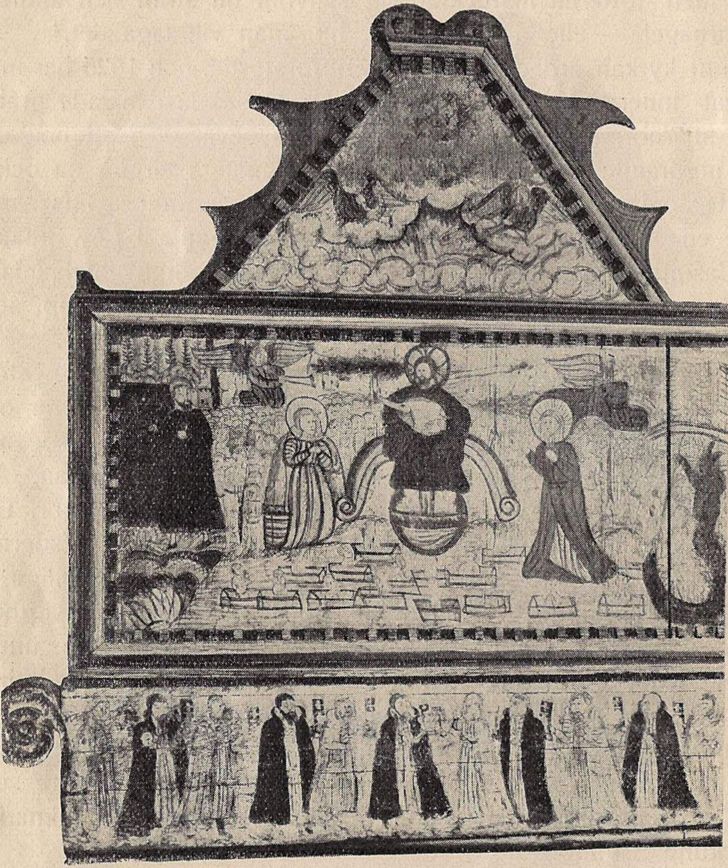

Bild 19. Altartavla från Gamleby forna kyrka.

Måhända skilde ett gammalt medeltida korskrank altarrummet från menigheten, ifall man på detta sätt får tolka »swarfstolparna nedanför choret», vilka borttogos 1713.[3] I koret står dopfunten

[1] Endast detaljer bevarade.
[2] Meddel. av C. och H.
[3] Försvunna.

av huggen tälgsten, tillkommen 1660, och däri står en vackert arbetad dopskål av tenn, skänkt av rektor Olof Brandt, som levde under 1600-talets senare del.

Själva altaret och dess prydnad genomgick under denna tid flera förändringar. På katolska traditioner bygger tavlan med yttersta domen. (Bild 19.) Omkring världsdomaren knäböja i förböner Guds moder och lärjungen Johannes, medan Sancte Per låter upp himmelrikets port på ena sidan och Leviathans gap öppnar sig för de nakna själarna på den andra. Tavlan har intet egentligt konstvärde, men är däremot ett sällsynt och värdefullt exempel på kyrklig renässanskonst i vårt land. Ehuru den är typisk 1500-tals, finnes intet avgörande hinder för att den tillkommit så sent som 1628, då en ny altarprydnad skänktes till kyrkan. Mera troligt är dock, att sistnämnda gåva utgjordes av en annan tavla, en triptyk med herdarnas tillbedjan, nattvarden och en tredje nu förlorad bild.

Ännu en prydnad, ovisst om den stod på altaret eller efter gammal sed hängde framför koret, erhöll kyrkan i det stora träkrucifix, som kyrkoherde Gelsenius skänkte 1668. Enligt förljudande hade han snidat det med egna händer, och det ser just inte bättre ut.

Slutligen tillkom i mitten på 1700-talet som altarprydnad en stor Golgatabild, vilken kvarstod till kyrkans flyttning. F. ö. pryddes altaret av ett altarbrun,[1] d. v. s. en bård runt övre kanten ovan antependiet. En ljusstake med tre pipor donerades 1671.[1] Ett par bevarade stakar av försilvrad mässing ha även tillhört barockkyrkan liksom en stor tälgstensstake i samma stil som funten.

Gå vi sedan in i sakristian och öppna de stora kistorna, märkas bland skatterna där en mässhake från 1629 och en från 1662, varav den ena bevarad, en tennkanna, skänkt 1622,[1] en duk till kalken och en annan till patenen, skänkta från Gursten 1629[1] samt en brudkrona av silver. Den senare var gjord 1654 av alla de silverskedar och ringar som donerats eller bötats till kyrkan och var arbetad med hängande silverlöv. Den utbyttes 1868 mot en ny.

---

1 Försvunnet.

Skulle vi till sist åter vandra ut på kyrkogården, funne vi den sedan mitten av 1600-talet omgiven av en stenmur i stället för det gamla planket. En annan förbättring har 1600-talet medfört, i det yttertaket som förut var av bräder, försetts med spån. Mitt på kyrkans sydvägg satt ett solur.[1] Därute stod också s. o. om kyrkan klockstapeln[1] med sina två klockor av vilka den ena ännu i dag bär påskriften att hon är gjuten till Gamla Westerviks kyrka.

[1] Meddel. av C. och H.

TJUSTS FORNMINNEN

AV HARALD HANSSON.

En av de uppgifter, som tillkomma en kulturhistorisk bygdeförening, är att verka för kännedom och vård om bygdens forntida minnen. Och det är inte den minst viktiga uppgiften, eftersom forntiden är det största och ändå minst kända kapitlet i vår historia. När »*theustes*», folket i Tjust, första gången uppträda i en historisk urkund, det är hos den gotiske historieskrivaren Jordanes för c:a 1 1/2 årtusende sedan, då har det folket redan bakom sig en kulturhistoria årtusenden lång, om vilken fynd och forskning kan förtälja åtskilligt.

Redan på 1860- och senare på 1880-talet gjordes av en intresserad hembygdsforskare, godsägare Hj. Cullberg på Ottinge i Lofta, ett omfattande och noggrant arbete med inventering av fornminnen i Tjust. Hans med fin hand gjorda beskrivning och teckningar förvaras hos Kungl. Vitterhets, Historie och Antikvitets Akademien; en avskrift finnes i Gamleby folkhögskolas bibliotek. — På 1880-talet upptecknade lektor F. Bæhrendtz i Kalmar fasta fornlämningar i S. Tjust. Resultaten äro publicerade i Meddelanden från Kalmar läns fornminnesförening I och III. — Docent N. Åbergs beskrivning av Kalmar läns sten- och bronsålder i samma tidskrift, VII och IX, omfattar även Tjust, likaså hans 1923 utgivna arbete Kalmar läns förhistoria, som dock främst behandlar södra länsdelen. — I Ture Hederströms synnerligen intressanta arbete Fornsagor och Eddakväden i geografisk belysning, utgivet 1919, diskuteras utförligt Tjustbygdens roll i sagohistorien. — Professor O. v. Friesen behandlar i en märklig uppsats, Gursten, en runsten och ett gårdsnamn, i Nordiska ortnamn, festskrift 1914 till Ad. Noréen, den runsten, som nu står vid Gamleby folkhögskola. — Och just i dagarna

har han — i Meddel. fr. Norra Smålands fornminnesförening VIII — lagt fram en ny tolkning av namnet Tjust. Antingen är det den gamla Tingstadviken eller Gurstens vattenfall, som åt det där hållna häradstinget givit namnet Thiust, liktydigt med thiostr, d. v. s. dån. Förut har ju Tjust ansetts tyda på sammanhang med det gamla thiod, folk. — De särskilt för våra trakter utmärkande gamla namnen på -rum diskuteras ur såväl språklig som bebyggelsehistorisk synpunkt i två mycket intressanta arbeten, det ena, Nordiska ortnamn på -rum (Göteborgs Kungl. Vet.- och Vitterhetssamhälles Handl. XVIII: I) av professor Hj. Lindroth, som antager danskt ursprung för dessa namn; det andra av docent Jöran Sahlgren, som anser rumnamnen vara inhemska. — Av intresse för studiet av Tjusts forntid äro de berättelser över ganska omfattande undersökningar av vikingatidsgravar vid Vimmerby, som rektor H. Hansson publicerat i nämnda Kalmar-tidskrift, I och III. — I Opuscula archaeologica 1913, hyllningsskrift till O. Montelius, har antikvarien Br. Schnittger behandlat fornborgarna (»Dackeskansarna») bl. a. i Tjust. Sedan något år tillbaka förbereder fil. kand. K. A. Gustawsson ett nytt arbete om Kalmar läns stenålder, där Tjust blir ingående behandlat. — Längre fram i denna bok skriver banmästare Hj. Johansson i Västervik om nyupptäckta hällristningar i bygden. — En undersökning av en stenåldersgrav vid Grötebo i V. Ed är publicerad av undertecknad i ovan nämnda Kalmartidskrift XIV. — I tidskriften Rig, utgiven av Föreningen för svensk kulturhistoria, 1925, häfte 3—4, och 1926, häfte 3—4, samt i Västerviks-Tidningens julnummer 1924 har densamme sökt giva en översikt av den forntida bebyggelsen i Tjust enligt de resultat, som hittills framkommit under pågående arkeologiskt inventeringsarbete i bygden.

Bilden av den forntida bebyggelsen i Tjust är ännu långt ifrån färdig, d. v. s. så färdig den kan framstå efter ingående forskningar; ännu återstår mycket att göra. Dock torde på grundval av det material, som föreligger, kunna urskiljas vissa bebyggelsehistoriska drag och till ledning för hembygdsforskningen påvisas karaktäristiska typer av lösa fornsaker och fasta fornlämningar.

Tjust med angränsande områden i norr och söder får helt

sin karaktär av de många och långa vattensystem och dalgångar, som mellan ofta höga åsar genomlöpa landet i huvudriktning NV.—SO. Dalsluttningarna kunna vara så branta, att de i hög grad försvåra övertvärande trafik. Förbindelserna tvingas att gå i dalarnas riktning, ett dalstråk blir en bebyggelseenhet, s. a. s. en bygd för sig, som bekvämt kommunicerar över avstånd på flera mil men samtidigt har ganska ringa beröring med en parallell dalbygd några kilometer bort över bergen. Denna bebyggelsekaraktär avspeglas på sina håll i socknarnas utsträckning. Så är t. ex. Hallingeberg en c:a 30 km. lång remsa, som blott med en enda utsvällning når upp till 12 km. bredd. Vidare

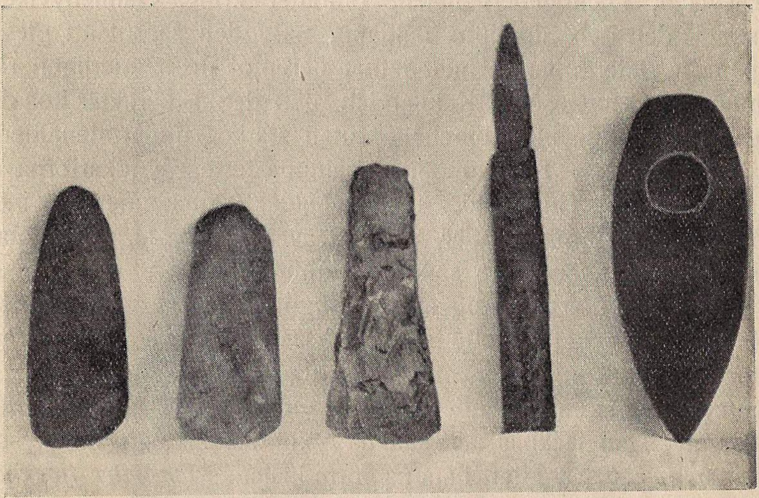

Bild 20. a) Härstad, Gamleby; b) Klev, Gamleby; c) Haga, Gamleby; d) Karsnäs, Södra Vi; e) Hulöhamn, Loftahammar.

skymtar samma karaktär fram i en del gamla ortnamn, främst sockennamnen Dalhem och Ed, vidare i många mindre orters namn, antingen i förleden, t. ex. Strömserum, Sniperum (hopsnörd dal), Råserum (lång, djup dal), Ankarsrum (trångt vatten), eller i sista leden, såsom namn på -vik, -dal och förmodligen även kustortnamn på -glo, besläktat med glugg, glänta.

De äldsta, hittills kända fynden från våra bygder äro primitiva yxor av grönsten, någon gång blott grovt tillslagna — varför de tyvärr lätt undgå en hittares uppmärksamhet — men

oftast finbultade, runda eller ovala i genomskärning, f. ö. av ungefärligt utseende, som bild 20 a visar. Denna senare form, den s. k. *trindyxan,* spänner nog över långa tidrymder och kan vara osäker som ledtyp för tidsbestämningen, men den torde i stort sett kunna betraktas såsom uttryck för en kultur, som funnits i landet, innan den senare åkerbrukskulturens flintformer trängde in söderifrån. Trindyxan bör sålunda i sin spridning ge en kartbild av bebyggelsen före åkerbrukets inträde, sådan den utgestaltades från invandringsbaserna och i anslutning till dessa. Fynden rada upp sig längs vattenlederna och dalstråken, särskilt på följande ställen: Gladhammar mellan Gåsfjärden och Verkebäcksviken, Hallingebergsdalen, området kring Gamlebyvikens innersta del och Storsjöns dalgång. Bygden ser ut att glesna uppemot Östergötland, men tätnar neremot de synnerligen rika trindyxbygderna i södra Kalmar län, och denna karaktär hos den äldsta kartan inte blott bibehålles utan stärkes under stenålderns följande skeden. Det förefaller sålunda efter fyndkartorna att döma, som om Tjust under den stenålder man känner, hör mest ihop med trakterna i söder, varifrån även de första, ännu knappast spårade invandrarna sannolikt kommit.

Trindyxan utvecklar sig så småningom fram till mera praktiska och lämpliga typer. Detta sker under påverkan av de yxformer i flinta, som komma in med åkerbrukskulturen söderifrån. Så kommer den första bondekulturen under det 3:dje årtusendet f. Kr. att kännetecknas av sådana yxor i sten och flinta, som bild 20 b, c visar, efter banens form kallade *tunn- eller tjocknackiga yxor.* De äro platta, nästan som ett modernt yxblad — vars skafthål de dock sakna — och oftast väl slipade. De ha funnits tätast samlade på de gamla trindyxlokalerna, men även på andra håll, visande spridning av bebyggelsen t. ex. in i Blackstad och upp i Odensvi, som lämnat minst ett tjog sådana yxor.

Under stenålderns slutskede, *flintdolkarnas och skafthålsyxornas* (bild 20, d, e) tid, som omfattar förra delen av det andra årtusendet f. Kr., kan man tala om tät bebyggelse i hela Tjust; »yxor med hål i» äro vanliga fynd.

Av alla de hundratals yxor och dolkar, som hittats i Tjust, vet man ej säkert om flera än två tjocknackiga yxor, från Haga i Gamleby, en av sten och en av flinta, att de hittats i en verk-

lig grav. Det är dock högst sannolikt, att många andra, särskilt en del fint arbetade skafthålsyxor en gång lagts ned i grav, som tyvärr på grund av sin enkla anordning, ett litet röse eller en ram av kullersten under jordytan, undgått uppmärksamhet. — En ståtlig och märklig stenåldersgrav är den ovan anförda från Grötebo i Västra Ed. Vid undersökning av ett bland tolv stenkummel, liggande på en rad åsar vid gården, framgrävdes en 4,60 m. lång, 1,35 m. bred och 0,85 m. djup kista, som var byggd av

Bild 21. Grav från Grötebo i Västra Ed.

stora hällar och på insidan plana block av granit (bild 21). På kistans botten hittades en såg, en skrapa och ett avbrutet dolkskaft av flinta. Längre upp i fyllningen av grus och stenar funnos lämningar efter en mindre kista, byggd i den stora. I den lågo en mängd brända ben samt stycken av harztätning och några små bronsbeslag, säkerligen hörande till en nu förmultnad träask, i vilken benen en gång lagts ned. Om de tre flintföremålen höra till en eller flera begravningar, kan ej avgöras. De datera

graven till slutande stenålder; den sekundära kistan torde härröra från något av de närmaste århundradena e. Kr.

Graven är ett mycket viktigt kulturtecken såsom den första kända stenåldershällkistan i norra länsdelen; den binder på ett intressant sätt våra bygder nära tillsammans med det övriga sydskandinaviska område, som karaktäriseras av dylika stora s. k. megalitgravar. Det synes som om förbindelserna leda efter Östersjöns kust och vidare uppför Kalmar läns stora vattenvägar, Emån och Alsterån, till det inre Småland, där hällkistor i kummel förekomma i stort antal. Det är troligt, att flera av de i våra

Bild 22. Kummel från Svederna vid Gamlebyviken.

bygder vanliga kumlen, åtminstone de större, vid undersökning skulle visa sig vara lika gamla.

Ett nyligen utgrävt kummel vid Skvagerfall i Törnesfall tycks emellertid tillhöra bronsåldern, t. o. m. den yngre delen. Visserligen gjordes där inga fynd av fornsaker, men den inre anordningen, ett brandlager utstrött på berget innanför en dubbel ring av stor klumpsten i kumlets mitt, gör tidsbestämningen någorlunda viss. Man har sålunda anledning att förmoda, att *stenkumlen* (bild 22), Tjusts kanske mest karaktäristiska och stoltaste fornlämningar, representera ungefär tiden 2000—framemot 500 f. Kr. Kanske gå de ännu längre in i järnålder; de äro en naturlig gravtyp i en trakt, som har god tillgång på sten, och kunna

därför sträcka över långa tidrymder. Deras vanliga mått äro 8—10 m. i diameter och 1,5—2,5 m. i höjd, men de kunna nå ända upp till 25 m. i diameter och 4 m. i höjd. Man träffar i allmänhet ej ett ensamt liggande kummel, det är då på någon enstaka kulle eller bergklack på en f. ö. jämn terräng. Nu är ju dock bygden tätt genomdragen av höjder och åsar, och uppe på dessas krön ligga kumlen i en rad längs åsen eller i ett större eller mindre fält på någon platå, mycket ofta direkt på berget. De äro nog ej fullt så vanliga inne i landet som vid kusten. Utsikten från ett kummel kan vara storartad, man ser utöver en dalgång, en liten insjö, en vik och vid kusten över skärgård och hav. Tyvärr är det inte ofta fornvännen kan få glädjas inför anblicken av ett stenkummel i orubbat skick bevarat under årtusenden sedan gravsättningen. Nästan alltid är toppen urplockad, stundom ända ned i botten — minnen av gammal tjuvgrävning. Men inte nog härmed. Förutom de vandaler, som förr härjat som skattsökare i dessa vackra, gamla gravar, ha under de senare åren odlare, byggherrar och väghållningsskyldiga gått fram över kumlen utan skonsamhet. Man hugger oförfärat in på det ståtligaste monument, man tar för sig så mycket man behöver och lämnar efter sig ruiner. Sorgligt ofta finns blott bottenlagret kvar eller en liten del av fotkedjan — som är nerbyggd i marken och därför ej så lätt åtkomlig — men det händer också, att blott hålen efter stenarna markera kumlets plats. Visst handlar man ofta utan förståelse för vad det gäller, man har ej klart för sig, att det är en fornlämning, man skövlar, ja, man vet inte ens, att en fornminneslag existerar, men skadan blir ju lika stor ändå. I den mån det pågående inventeringsarbetets resultat hinner bli bekantgjort i bygderna och folk får klart för sig, att fornlämningarna även representera andra värden än kuriositets- och rent ekonomiska, och att dessa värden äro lagskyddade, i den mån lär man sig väl också att vårda dem. Glädjande nog tycks f. ö. det hembygdsintresse, som allt starkare präglar de fria folkbildningsorganisationernas och bygdeföreningarnas program, kunna väcka känslan för fornminnesvård i det allmänna medvetandet. Och man får med professor Birger Nerman livligt önska en reformering av historieundervisningen i den riktning, att den blir starkare än hittills kulturhistoriskt betonad. Det behövs nog i alla skolor,

särskilt borde hembygdsundervisningen i folk- och folkhögskolorna utförligare behandla forntiden, och frukterna därav skulle nog synas icke minst inom fornminnesvården.

En företeelse av största intresse för kännedomen om bronsålderskulturen i bygden, är de först helt nyligen uppmärksammade *hällristningarna*. På åtskilliga ställen i Gamlebyvikens dalgång och förlängningen av densamma ha anträffats grupper av s. k. älvkvarnar eller skålgropar, insvarvade i berghällar, samt intill Gamleby två ristningar, den ena vid Hammar, omfattande 4 skepp, den andra vid Härstad med 2 skepp (se nästföljande uppsats).

Om innebörden, meningen med en hällristning, som utom skepp kan innehålla en mängd högst olika figurer, har det skrivits tjocka böcker. Man har trott dessa bergtavlor vara rent episka, d. v. s. berätta om tilldragelser — sjötåg o. s. v. —, man har t. o. m. ansett dem vara tillkomna blott och bart för ro skull, och man har slutligen tillmätt dem religiös betydelse. Om denna sista mening torde man nu vara ense, om än åsikterna gå vitt i sär, när det gäller djupare inträngande i problemets olika sidor. Man har med anbringandet av vissa tecken på en berghäll och sannolikt med vissa ceremonier kring bergtavlan, alltså genom magi, velat tillförsäkra sig och möjligen sina döda vissa fördelar, årsväxt, fruktbarhet, detta och kanske även det kommande livets goda i allmänhet. Beträffande specialfrågorna hänvisas den intresserade till professor O. Almgrens rikt orienterande arbete Sveriges fasta fornlämningar, 1923, med litteraturhänvisningar.

Det är tämligen säkert, att t. o. m. den närmaste framtiden kommer att medföra nya upptäckter. Det beror först och främst på allmänhetens intresse och vilja att forska. Redan de två nu kända hällristningarna äro nog för att tillförsäkra vår bygd en aktiv roll i svensk bronsålder eller rättare för att bekräfta den kulturella ställning, bygden redan långt tidigare innehaft.

Vid sidan av stenkumlen äro *fornborgarna* en för Tjust karaktäristisk typ av fast fornlämning; ett 30-tal sådana ha hittills upptäckts. Det är kort och gott befästa berg. Man har utnyttjat bergets otillgängliga branter och befäst dess åtkomliga sidor med enkla, dubbla, någon gång tredubbla murar eller vallar av kullersten, 2—3 m. breda och ofta 100 m. långa eller mera.

Befolkningen tillskriver allmänt Dacke dessa borgar; de torde emellertid på hans tid ha varit 1,000 år gamla. Undersökningar av östgötska borgar tyda nämligen på, att de byggts redan på 400- och 500-talen e. Kr., sannolikt som värn mot svearna under deras försök att erövra götabygderna. Någon plan, som förbinder borgarna i Tjust till en strategisk enhet — så som i Östergötland — kan åtminstone ej med någon tydlighet skönjas. Att de uppträda särskilt talrikt i ett bälte tvärs över landet, omfattande Odensvi, Gamleby och Lofta, kan bero blott därpå, att dessa trakter liksom under äldre tid voro tätt befolkade och därför hade behov av många fasta punkter; dessa anlades då vid de dalgångar, som tydligen sedan gammalt varit huvudvägar i bygden. Det är givetvis ej uteslutet, att man handlade i samförstånd då denna barriär tvärs över anfallsvägarna byggdes, men det förefaller åtminstone mig sannolikare, att läget för en borg ej valts med längre gående militär beräkning än att åt invånarna i den närmaste trakten vinna bästa möjliga tillflyktsort vid fientliga anfall.

Emellertid, om borgarna äro en för Östergötland och Tjust gemensam och samtida företeelse, så har man nog däri att se preludier till den politiska enhet, som dessa båda områden bilda senare under sagoåldern, och som kanske just vuxit fram under gemensamt tryck utifrån, d. v. s. från svearna. Tjust, som under den äldsta forntiden enligt föregående framställning haft sina huvudförbindelser söderut, blir alltså nu eller fr. o. m. nu orienterat norrut; det är så allt fortfarande om inte officiellt till namnet så i verkligheten. Denna omläggning har väl sin naturliga förklaring. I den mån makten, politisk, ekonomisk eller kulturell, samlas och koncentreras i Mellan- eller Uppsverige, inriktas ytterprovinsernas intressen, de må nu vara av krigisk eller fredlig art, åt detta håll, mot centrum. — Bergen heta ofta efter borgen, så t. ex. Borgen, Skansen; en sjö, vid vars stränder ligga tvenne borgar, heter Bor(g)snässjön, en gård vid samma sjö Borsnäs. Två gårdar med borgberg innehålla i sitt namn ordet -sten, Stensnäs och Grånsten. Det har påpekats, att detta ord ofta finns i namn på gårdar vid borgar, sannolikt bevarat i sin betydelse fäste från den tid, då borgarna anlades.

Järnålderns begravningsplatser ligga i regel på någon höjd-

sträckning i eller vid dalgångarna med anslutning både till den äldre och den nutida bebyggelsen. Den dominerande gravtypen är *det jordblandade röset,* låga, mer eller mindre stenblandade kullar, diam. 2—6 m., ofta försedda med fotkedja av större klumpsten. På sina håll, särskilt inåt landet, nå de större dimensioner, upp till 12—13 m. diam. och 1,5 m. höjd och kunde då hellre kallas *högar,* i synnerhet som de till övervägande delen bestå av jord. De tre kungshögarna vid Gunnerstad i Gamleby försvara med 20 m. diam. och 4 m. höjd väl sitt namn. Ofta äro kullarna blandade med *mindre stensättningar i markytan* av olika slag: *runda, treuddar* med raka eller insvängda sidor, *rektangulära* och *båtformiga.* — Efter det fåtal undersökningar som gjorts, kunna ej de olika gravformerna kronologiskt åtskiljas. För tre gravfält med jordblandade rösen, vid Sundsholm i Gladhammar, Stjelkhammar i Ukna och Hägerstad i Hannäs, har konstaterats vikingatid, alltså järnålderns sista skede. Till denna tid hör sannolikt också hela det stora gravfältet vid Stjerneberg i Tryserum, som består av ett 80-tal rösen, runda och fyrsidiga stensättningar, täckta av en stor häll, samt treuddar; tillsammans ha fyra gravar av de två första typerna undersökts. Sannolikt tillhöra många, kanske de flesta av bygdens många gravfält vikingatiden, mera torde man ännu ej kunna säga.

Två slag av större stensättningar äro rätt vanliga: *domareringar* och *skeppssättningar,* båda sannolikt att räkna till den yngre järnåldern. — De s. k. domareringarna äro runda kretsar av resta stenar eller block, glest placerade på ungefär samma inbördes avstånd; ofta träffas de två tillsammans, tangerande varandra. Vad de använts till, har man ej lyckats fullt tillfredsställande förklara. Det finns ingenting, som bestämt talar emot, att de anlagts och använts såsom tingsplatser — om också domare och nämnd knappast suttit uppflugna på de ofta skarpkantiga stenarna; i en så pass smärtsam domarestol torde det vara omänskligt svårt att sitta ting. — Tvärtom finnas tecken, som ge anledning till att tänka på domareringarna som platser för rättsliga förhandlingar eller byting. Mera tyder emellertid på att de brukats i gudstjänsten och alltså böra ses som kultplatser, vilket ej utesluter nyss nämnd användning, då ting och blot hörde nära samman. De träffas många gånger i nära anslutning

till gravfält, så t. ex. vid Stjerneberg i Tryserum, Blåskulla i Odensvi och Stjelkhammar i Ukna, på sistnämnda ställe intill en rikt flödande källa, som kan stärka platsens karaktär av offerlund. Detsamma gäller även för många av skeppssättningarna; sålunda lever ännu det gamla, heliga skeppet, 2,000 år efter det att detta tecken först visar sig på hällristningar i bygden. Skeppssättningarna äro oftast byggda av stora, fristående, resta stenar och kunna nå en ansenlig längd, upp till 50 m. Ibland bestå de av smärre stenar, tätt lagda i markytan, utom i stävarna, som nästan alltid markeras av resta stenar.

Resta stenar träffas ej blott i vissa ordnade grupper. De uppträda ibland samlade utan någon skönjbar plan, t. ex. vid Häckenstad i Gamleby, men ännu oftare enstaka, på en grav eller på släta marken. Vad de i senare fallet haft för innebörd är svårt att veta, kanske ha de rests till minne av en framstående person eller en märklig händelse. När de ställts upp i knuten av lands- och vattenväg, som Rätesten[1] vid Strömstad i Odensvi eller Bodastenen[2] i samma socken, båda 4 m. höga, ha de kanske från början, säkert med tiden haft betydelse som mötesplats. — Det är inte ofta stenarna äro *runstenar*. En sådan står vid Stora Hälleberg i Västra Ed, en annan vid Gamleby folkhögskola, dit flyttad från en plats, där den fanns liggande efter att ursprungligen ha stått vid Gursten i Lofta. Den är märklig, den senare, genom sin inskription av s. k. svensk-norska (Rökstens-) runor, en särskild art av den yngre runraden, som blott uppträder på ett fåtal monument. Sålunda kanske enastående i bygden har Godhasten, som den nog kallades efter den man, den rests över, varit vida känd; det är sannolikt, att den givit den bredvidliggande gården det namn, den ännu bär, Gursten.

Härmed äro vi framme vid forntidens slut och våga sätta punkt med förhoppning, att denna lilla beskrivning kan bli till någon nytta för kännedomen om och det vidare utforskandet av Tjustbygdens äldsta historia.

---

[1] Sorgligt nog har den vid vägbygge nyligen tagits ner och ligger nu i en stenmur intill vägen; men kanske man blir nödgad att ställa den på plats igen.

[2] Nu avslagen men omhändertagen av hembygdsvården i socknen.

N Å G R A F Y N D N O T I S E R.

AV HJALMAR JOHANSSON.

Tjustbygdens kulturhistoriska förening har under sommaren 1926 genom undertecknad undersökt en del områden i Törnsfall, Gamleby och Lofta socknar närmast intill järnvägslinjen, varvid följande fasta fornlämningar antecknats, vilka förut ej varit beskrivna (bild 23).

Bild 23. Älvkvarnar vid Almviks by.

NNO. om Almviks by i Törnsfalls socken i hagen kvarkekullen ett berg med ett femtiotal älvkvarnar eller skålgropar. Dessa ha av ortsbefolkningen varit kända omkring 10 år.

Å Rödja ägor, Gamleby socken, och Fästad ägor, Lofta socken, älvkvarnar å berghällar på två ställen i varje by.

Vid vägen mellan Haga och Hammar å Hammar gårds ägor, Gamleby socken, en bergklack i åkern med hällristning (bild 24). Ristningen består av 4 skepp samt ett 80-tal älvkvarnar. Tre av skeppen äro cirka 60 cm. långa och det fjärde över 1 m. Två äro ristade med dubbla linjer, reling och köl, de ha rakt avslutad akter och uppåtsvängd bakstam. På de två andra är skrovet markerat med en bred ränna, båda stävarna uppåtsvängda och

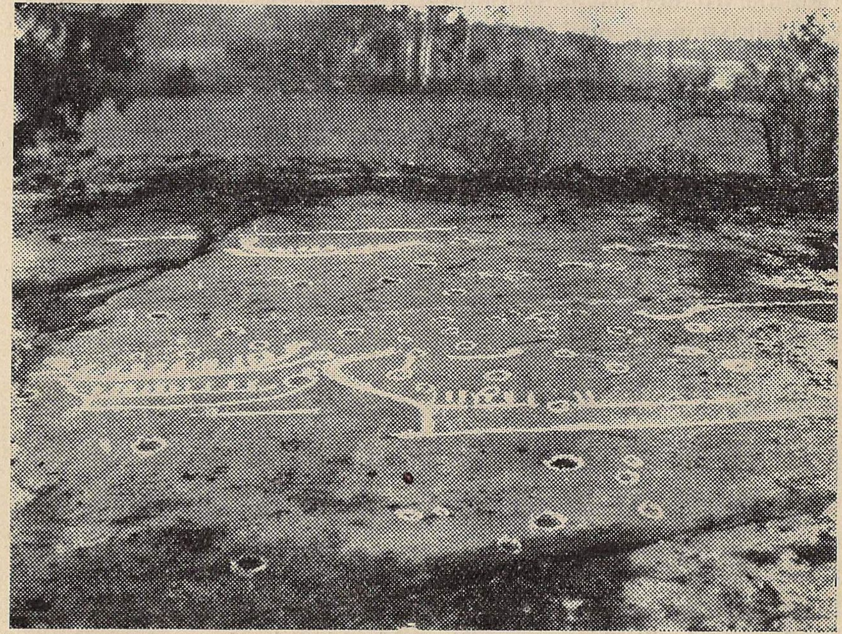

Bild 24. Hällristningen vid Hammar.

försedda med »ramm». Alla äro bemannade men sakna spantstreck. Det anses, att dessa höra till en äldre typ av hällristningar (omkring 1550—1100 f. Kr.).

Å Härstads ägor, Gamleby socken, har man funnit förutom älvkvarnar å flera ställen även en hällristning med två skepp. Det ena är 1,55 m. långt och det andra 0,95 m. Dessa äro bemannade och försedda med spantstreck. De äro inristade tätt intill varandra, det ena omedelbart under det andra samt mycket väl utförda.

Man har anledning förmoda att denna hällristning är något yngre än den vid Hammar.

Om båtarna äro ristade till symboler för solbåten, där solen om dagen seglade uppe i det blå och om natten i en kanal under jorden tillbaka till öster, eller om man föreställde sig en båt för den döda människan att segla i till en bättre värld, det kan ju vara för lekmannen av likvärdig betydelse. Av större betydelse synes mig vara förekomsten av dylika i våra trakter.

Antagligen ha hällristningarna varit kultplatser, där man offrade till fruktbarhetens befrämjare.

Hällristningar med skålgropar äro ju kända ända från Indien och i de flesta svenska landskap söder om Dalälven. Det har då synts underligt, att Tjust med så många tjänliga berg ej ägde några.

I Uppland har man å vissa håll ända in i vår tid offrat i älvkvarnar. Man smörjer dem med en fläsksvål, lägger i knappnålar och dylikt under uttalande av besvärjelser. Därmed tror man sig kunna bli kvitt sjukdomar, som förorsakats av älvorna — något sådant har ej varit känt i våra trakter av helt naturliga skäl, då några älvkvarnar ej varit kända. »Alvorna» botar man ju här, som bekant, på flera andra, som man tror, mera effektiva sätt.

Då nu dessa fynd gjorts i våra trakter, kan man vänta att många flera snart skola göras till tjänst för beskrivningen av vår trakts arkeologi. Troligt är, att de av våra dalgångar, som äro en förlängning av havsvikarna, t. ex. Gladhammar, Loftaslätten, Västra Ed och Ukna ha stora förutsättningar att kunna framvisa hällristningar.

Som råd till den, som söker efter hällristningar, kan givas, att ej söka på höga berg i skogen utan på små bergklackar i åkrar eller åkerkanter. Är bergytan ojämn gör ingenting. Man söker först å bergklackens krön och därefter å västra och södra sidorna ned mot åkerkanten. I vanliga fall finnas ristningarna på svagt sluttande berghällar. Man spårar först älvkvarnar eller skålgropar, som äro små ursvarvade gropar i berget i olika storlekar ungefär 0,2—3 cm.

STYRELSEBERÄTTELSE FÖR ÅR 1925.

Tjustbygdens kulturhistoriska förening har under det gångna året fortsatt sin verksamhet efter samma riktlinjer som under föregående år. Omkring 70 st. föremål, som ansetts lämpliga att införliva med museets samlingar, ha blivit insamlade, de flesta såsom gåvor, de övriga genom inköp. Bland de värdefullare gåvorna kunna särskilt nämnas Westerviks Stads Guldsmeds Embetes Protokoll, en oljemålning med motiv från 1860-talets Västervik samt en del vackra allmogekulturs- och stenåldersföremål. För de sistnämndas insamlande har styrelseledamoten, banmästare Hj. Johansson, nedlagt ett oegennyttigt och intresserat arbete. Med inköpet av en rya från Västrum, vävd på 1850-talet, har den ännu ej så omfattande textilavdelningen fått ett värdefullt tillskott. Den påbörjade bildsamlingen har utökats genom inköp av flera västervikstavlor och äldre kartor samt ett album med några tiotal fotografier från S. Vi socken och en del tjustsocknar.

Styrelsen har under året lidit en stor förlust genom skeppsklarerare Knut Sjögrens frånfälle. Från föreningens bildande har han tillhört dess styrelse, och för det intresserade arbete för föreningen, som han städse nedlagt till största gagn för densamma, bringar styrelsen härmed sitt varma tack. Som nya ledamöter har styrelsen fått hälsa rådman Helge Andersson och arrendator Martin Elltorp. Styrelsen och dess arbetsutskott har vid sina sammanträden bl. a. överlagt om vidtagande av lämpliga åtgärder för det tilltänkta friluftsmuseets anordnande samt för Spårö båks bevarande i dess gamla skick. För att om möjligt kunna nå fram till ett positivt resultat i den förstnämnda av dessa frågor, som varit under styrelsens behandling ända från föreningens bildande, och samtidigt kunna få till stånd ett större museum för samlingarna beslöt styrelsen att anmoda antikvarien

i Kungl. Vitterhetsakademien, arkitekten Sven Brandel, att uppgöra en plan för ett friluftsmuseum å Kulbacken. För den andra frågans ordnande gjorde styrelsen en anhållan i antytt syfte hos Lotsstyrelsen. Beslut har även under året fattats om, att föreningen skulle deltaga i nästkommande års kulturmässa i Kalmar, och att den skulle jämte övriga liknande institutioner i länet stå som undertecknare till inbjudan därtill.

Vid årsmötet höll f. stationsinspektoren A. Engdahl föredrag om Sevede härad, och fil. lic. H. Hansson redogjorde för resultaten av de av honom under sommaren företagna utgrävningarna av forngravar i V. Eds socken. Bägge föredragen belystes med skioptikonbilder.

Med tacksamhet påminner styrelsen även om den välvilja och förståelse för föreningens strävan, som visats från härvarande myndigheters sida. Såväl Västerviks stadsfullmäktige som Norra Kalmar läns landsting ha understött föreningen i dess arbete genom att vardera anslå 500: — kronor till föreningen. Med tacksamhet har styrelsen likaledes mottagit kr. 318: 07, som tillförts föreningens kassa från Norra Kalmar läns hemslöjdsförenings varulotteri, utgörande viss del av dess nettovinst. Den kontanta behållningen har under året ökats med kr. 372: 41 och utgjorde vid årets slut kr. 3,589: 21. I avseende på föreningens ekonomi i övrigt hänvisas till den av revisorerna upprättade berättelsen. Medlemsantalet har under året utgjort 277 st.

Det återstår styrelsen till sist att å föreningens vägnar till alla dem, som genom gåvor eller dylikt, genom ekonomiskt understöd eller visat intresse i övrigt understött föreningen i dess verksamhet, frambära Tjustbygdens kulturhistoriska förenings stora tacksamhet.

Västervik den 26 november 1926.

Å styrelsens vägnar:

A. Gustafsson.

REVISIONSBERÄTTELSE.

Undertecknade, utsedda att granska Tjustbygdens kulturhistoriska förenings räkenskaper för år 1925, få efter fullgjort uppdrag avgiva följande

Revisionsberättelse.

Inkomster:

Anslag av landstinget	500: —
» » Västerviks stad	500: —
Bidrag » hemslöjdslotteriet	318: 07
Ränteinkomster	128: 78
Medlemsavgifter	804: —
Inträdesavgifter till museet	46: 25
» » årsmötet	4: —
Återburna portomedel år 1924 som ej åtgått	25: —
Kronor	2,326: 10

Utgifter:

Hyra för museets lokal	800: —
» » årsmöteslokal och kassafack	35: —
Arvode till museets föreståndare	500: —
Studieresa till Tuna m. fl. platser	50: —
Resekostnad för herr Hj. Johansson	50: —
Brand- och vattenskadeförsäkringspremier	59: 80
Provision för inkasso av årsavgifter i Västervik	50: 70
Postporto » » » » » landsorten	25: 90
Diverse övriga postporto m. m.	22: 85
Inköp av museiföremål, förstoringar, fotografier, skioptikonbilder, fotografialbum, inramningar, tavlor och äldre tryck	214: 40
Transport	1,808: 65

Transport	1,808: 65
Linne till montering, installering av elektr. lampa . .	12: 35
Trycksaker, inbindning av böcker	66: 60
Ljus och städning	30: 65
Annonser	35: 44
	1,953: 69
Överskjutande inkomster	372: 41
Summa	2,326: 10

Tillgångarna

som den 1 januari 1925 utgjorde	3,216: 80
hava under år 1925 ökats med	372: 41
och utgjorde den 31/12 1925 . . . . Kronor	3,589: 21

Omstående *Tillgångar* den 31/12 1925 utgjordes av:

Grundfonden, utgörande Ständiga medlemmars fond, innestående på kapitalräkningsbok N:o 276	787: 05
Gamla kyrkans fond på kapitalräkningsbok N:o 63 . .	338: 01
Övriga medel, innestående på sparkasseräkning N:o 876	2,264: 15
Medel i kassan till hyra, som betalades den 2/1 1926 .	200: —
Kronor	3,589: 21

Då räkenskaperna äro förda med utmärkt omsorg och noggrannhet samt vederbörligen verificerade, få vi tillstyrka full och tacksam ansvarsfrihet för den tid revisionen omfattar.

Västervik den 16 augusti 1926.

Ingeborg Kruuse. *Walter Friberg.*

FÖRENINGENS STYRELSE

EFTER 1925 ÅRS VAL.

Ordförande och kassaförvaltare:

Bankdirektör Astley Gustafsson, Västervik.

Vice ordförande:

Rektor Ernst Petersson, Västervik.

Sekreterare och museiföreståndare:

Folkskollärare Nils Liljeholm, Västervik.

Övriga ledamöter:

Rådman Helge Andersson, Västervik.
Arrendator Martin Elltorp, Segersgärde, Västervik.
F. stationsinspektor August Engdahl, Tuna.
Fil. lic. Harald Hansson, Gamleby.
Konsul Seth Jern, Västervik.
Biblioteksföreståndare Algot Johansson, Västervik.
Banmästare Hjalmar Johansson, Västervik.
Kapten Thore Lybeck, Åsvik, Skeppsgården.
Konsul Uno Steinholtz, Västervik.

FÖRENINGENS REVISORER

EFTER 1925 ÅRS VAL.

Ingenjör Walter Friberg, Västervik.
Fröken Ingeborg Kruuse, Västervik.

Revisorssuppleanter:

Fabrikör Ludvig Lamm, Västervik.
Läroverksadjunkt Nore Brusewitz, Västervik.

MEDLEMSFÖRTECKNING.

HEDERSLEDAMÖTER:

Landshövding John Falk, Kalmar (1920).
Tullförvaltare A. H. Kihlberg, Storlien (1921).
Författarinnan Ada Rydström, Segersgärde, Västervik (1926).

STÄNDIGA MEDLEMMAR:

Friberg, Th., direktör, Västervik (1918).
Falk, John, landshövding, Kalmar (1918).
Jacobsson, K., direktör, Stockholm (1918).
Kling, O. L., grosshandlare, Västervik (1918) † 1924.
Odelmark, P., sjömanshusombudsman, Västervik (1918) † 1923.
Reuterdahl, P. A., fabrikör, Västervik (1918).
Sjögren, Knut, skeppsklarerare, Västervik (1918) † 1925.
Friberg, W., disponent, Västervik (1918).
Rune, A., borgmästare, Västervik (1918).
Tillberg, Erik W., bergsingenjör, Stockholm (1919).
Kihlberg, A. H., tullförvaltare, Storlien (1920).
Häggblad, E., konsul, Västervik (1920).

ÅRLIGT BETALANDE MEDLEMMAR ÅR 1925:

Bosatta i Västervik:

Ahlstedt, H., landsfiskal.
Alyhr, K. K., lasarettssysloman.
Anderberg, Gustaf, handlande.
Anderberg, Per, byggmästare.
André, Gösta, direktör.
Andersson, E., handlande.
Andersson, G., glasmästare.
Andersson, H., rådman.
Andersson, Henning, tapetserare.
Andersson, John, handlande.
Arhusiander, E., hovrättsnotarie.
Asklöw, Albin, kontrollör.

Back, Carl E., konsul.
Björkgren, H., frukthandlande.
Björkman, G., stationsskrivare.
Björkqvist, M., kassör.
Blomberg, E., skogvaktare.
Bodecker, Hanna, fru.
Brusewitz, N., läroverksadjunkt.
Bäckman, G., landsfiskal.

Carlsson, Per, direktör.

Edsbäcker, D., folkskollärare.
Eklund, H., stadsombudsman.
Engman, B., redaktör.
Engström, A., handlande.
Engström, H., stationsskrivare.
Eriksson, C., stadskamrer.
Eriksson, F. G., stadsingenjör.
Eriksson, Karl, handlande.

Fagerlin, G., handlande.
Falkne, G., disponent.
Fleetwood, G., friherre.
Flink, David, verkmästare.
Flink, Fr., disponent.
Francke, G., juvelerare.
Franzén, H., handlande.

Grenander, S., lektor.
Gullqvist, K., byggmästare.
Gustafsson, A., bankdirektör.
Gustafsson, H., byggmästare.
Gustafsson, H., konsulent.

Knutsson-Hall, F., disponent.
Hallberg, M., läroverksadjunkt.
Hedenström, A., handlande.
Heedman, S., folkskollärare.
Hogman, S., handlande.
Holmberg, F., rådman.
Hultgren, E., bokhandlare.
Hultgren, F., boktryckare.
Huss, Nils, läkare.
Hwasser, A., häradsskrivare.
Högberg, E., tandläkare.
Högberg, S., folkskollärare.

Jacobsson, K., handlande.
Jacobsson, M., förrådsförvaltare.
Jansson, Axel, plåtslagare.
Jansson, E., stadsförman.
Jansson, E. V., handlande.
Jansson, H., disponent.
Jeansson, Karl, syssloman.
Jern, Seth, grosshandlare.
Johansson, Algot, biblioteksförest.
Johansson, Axel, verkmästare.
Johansson, E., urmakare.
Johansson, Fr., fabrikör.
Johansson, H., frisör.
Johansson, Hj., banmästare.
Johansson, John, köpman.
Johansson, J. A., kontorschef.
Johansson, K., plåtslagare.
Johansson, Karl, slöjdlärare.
Johansson, Ludv. M., handlande.
Johnsson, J., postmästare.
Johnsson, Josef, handlande.

Kaiser, Fritz, ingenjör.
Karlsson, O. S., slaktare.
Karlswärd, G. A., byggmästare.
Kindstrand, G., stationsskrivare.
Knutsson, Vilh., handlande.
Kronbäck, A., läroverksadjunkt.
Kruuse, Ingeborg, fröken.

Lagergren, Erik, handlande.
Lamm, L., fabrikör.
Larsén, E., ingenjör.
Larsson, J. H., byggmästare.
Larsson, John L., grosshandlare.
Larsson, R., charkuterist.
De Fine Licht, E., disponent.
Liedholm, G., andre stadsläkare.
Liljeholm, N., folkskollärare.
Lindbäck, Nils, föreståndare.
Lindeberg, G., kronofogde.
Linderoth, Nils, redaktör.
Lindon, G., direktör.
Lindskog, A., auditör.
Ljungkvist, G., handlande.
Lund, E., handlande.
Lundberg, Tore, handlande.
Lundin, P., redaktör.

Malmstedt, Hj., baningenjör.
Mattsson, John V., trafikchef.
Mobeck, O., kapten.
Moberger, E., folkskolinspektör.
Möller, U., disponent.

Nilsson, C., cigarrhandlare.
Nilsson, E., länsskogvaktare. y.

Nilsson, Erik, köpman.
Nilson, John, kamrer.
Nilsson, John, kontorist.
Nilsson, J. V., köpman.
Nilsson, Ossian, ingenjör.
Nilsson, Ragnar, skeppsredare.
Nyman, E., förman.
Nyström, O., exekutor.

Odén, A., överlärare.
Olsson, Fredrik, skeppsredare.
Ohlsson, K. J., direktör.
Olsson, S., kakelugnsmakare.

Palén, S. G., prost.
Palmblad, E., stadsläkare.
Petersson, E., rektor.
Pylad, Uno, plåtslagare.

Quarnström, H., tandläkare.
Qvarnström, A., komminister.

Rahmberg, E., disponent.
Randel, M. L., fru.
Regnell, Dagmar, fru.
Regnell, Harald, kamrer.
Regnér, E., disponent.
Rehn, Arthur, handlande.
Rehnqvist, K., handlande.
Reich, H., disponent.
Ringberg, Sigfrid, bankdirektör.
Reinhard, M., folkskollärare.
Rooth, O., skräddarmästare.
Rudell, A., skohandlare.
Römer, H., stationsskrivare.

Salmonsson, J., direktör.
Salvin, D., trävaruhandlare.
Samuelsson, Ingeborg, fröken.
Sander, K., sjökapten.
Sandqvist, C. L., tapetserare.
Schierbeck, S., rådman.
Schöld, Karl O., grosshandlare.
Segerstedt, J., kamrer.
Segerstedt, P., rektor.
Skogh, C., disponent.
Sneckenström, Siri, fröken.
Steinholtz, U., konsul.
Ström, E., ombudsman.
Styrenius, D., fabrikör.
Styrenius, R., disponent.
Stämberg, O., fabrikör.
Svensson, Sigfr., direktör.
Svensson, Uno, byråbokhållare.

Thessing, Th., omnibusägare.
Tryselius, G. A., konsul.

Wellde, A., landsfiskal.
Werner, B., kamrer.
Westrell, C., stadsnotarie.
Victorin, J., bankdirektör.
Widegren, A. W., kaféidkare.
Wigren, Nanny, fröken.
Wimmerström, G., handlande.
Wiström, J., kapten.

Åkerlund, Hj., charkuterist.

Bosatta utom Västervik:

Andersson, E., byggm., Hallingeberg.
Andersson, Hj., lantbr., Eds bruk.
Andersson, Hj., lantbr., Lofta.
Andersson, K., kyrkovärd, Västrum.
Armfelt, G., baron, Odensviholm.

Backman, J., rådman, Vimmerby.
Bjurstam, A., kamrer, Mörtfors.
Björkman, P., agronom, Blankaholm.
Bodinsson, A., provinsialläk., Gamleby.
Boréll, Emilie, fru, Toverum.
Brorson, J., lantbrukare, Rumskulla.

Carlsson, C., bokhandl., Gamleby.
Carlsson, E., lärarinna, Solvesta.
Carlsson, S., riksdagsm., Överum.
Cornelius, C., kyrkoh., Nelhammar.

Elltorp, M., arrendator, Västervik.
Engberg, Ax., folkskoll., Överum.

Engdahl, A., f. d. stationsinsp., Tuna.
Ericsson, H., virkeshandl., Gamleby.
Eriksson, A., lantbr., Locknevi.

Fleetwood, Astrid, friherrinna, Odensviholm.
Fransson, O., nämndeman, Tuna.
Fredriksson, O., lantbrukare, Totebo.

Gatel, G., agronom, Överum.
Gustafsson, C., fanj., Eds bruk.
Gustafsson, E., riksdagsm., Vimmerby.
Gustafsson, K., godsäg., Eds bruk.

Hagberg, C., kyrkoherde, Dalhem.
Hammarskjöld, C., förvaltare, Tuna.
Hansson, G., lärarinna, Överum.
Hansson, H., fil. lic., Gamleby.
Hedenberg, E., disponent, Hultsfred.
Hemdal, E., folksskoll., Västervik.
Henriksson, E., kantor, Odensviholm.
Holmdahl, I., kantor, Gladhammar.
Holmström, J., disponent, Gamleby.
Hultqvist, D., handlande, Målilla.
Häggé, A., Lofta.

Jansson, E., handl., Ankarsrum.
Johnsson, S., handl., Eds bruk.
Johansson, A., riksdagsm., Jemserum.
Johansson, C., handl., Verkebäck.
Johansson, F., handl., Hummelstad.
Johansson, H., godsäg., Blackstad.

Karlsson, E., godsäg., Misterhult.
von Krusenstjerna, C., f. d. postmästare, Gamleby.

Larsson, A., nämndem., Toverum.
Larsson, H., agronom, Gamleby.
Liljenstolpe, A., godsäg., Odensvih.
Lindblad, C., kamrer, Loftahammar.
Lindell, G., lantbrukare, Gamleby.
Lindén, A., fabrikör, Kristdala.
Linder, R., förvaltare, Skaftet.
Lindström, R., handl., Misterhult.

Lundberg, C., dispon., Valdemarsvik.
Lundberg, V., fabrikör, Valdemarsvik.
Lybeck, H., godsäg., Valdemarsvik.
Lybeck, Th., kapten, Skeppsgården.
Lövgren, O., godsägare, Tryserum.

Magnusson, P., kyrkovärd, Locknevi.
Milton, A., handelsförest., Eds bruk.

Nilsson, A., kantor, Blackstad.
Nilsson, G., inspektor, Odensviholm.
Nilsson, J., arbetare, Verkebäck.
Nilsson, Th., nämndeman, Kristdala.
Nordenfalk, Sophie, grevinna, Almvik.
Nordström, A., häradshövd., Gamleby.
Närdin, A., folkskollärare, Eds bruk.

Olsson, A., bokhållare, Misterhult.
Olsson, N., lärarinna, Falerum.
Orrgård, T., kyrkoherde, Hjorted.

Pettersson, A., godsägare, Locknevi.
Pettersson, A., lantbr., Loftahammar.
Philipson, E., förvalt., Loftahammar.

Rehbinder, F., friherre, Toverum.
Rydström, Ada, författarinna, Västervik

Skjöld, E., folkskollärare, Eds bruk.
Spånberg, Ragnhild, fru, Ankarsrum.
Spånberg, S., bruksägare, Ankarsrum.
Stackelberg, Honorine, fröken, Nelhammar.
Stern, C., ingenjör, Totebo.
Ström, A., stationsinspektor, Gamleby.
Strömberg, E., inspektor, Blankaholm.
Sundberg, C., disponent, Överum.
Svanström, J., stationsinsp., Vimmerby.
Svensson, A., hemmansäg., Jemserum.
Svensson, P., kapten. Stockholm.
Svensson, S., provinsialläk., Mörtfors.
Söderberg, C., kantor, Lofta.

Tillberg, Ida, fru, Totebo.
Torstensson, T., bankdir., Gamleby.

Wastesson, E., komminister, Loftahammar.
Westberg, J., förvaltare, Skaftet.
Walberg, J., affärsman, Verkebäck.

Zachrisson, E., godsägare, Fårhult.

Ölander, Hilda, fröken, Solstadström.

TJUSTBYGDENS KULTURHISTORISKA MUSEUM

VID STRANDVÄGEN, VÄSTERVIK,

hålles öppet å följande tider:

SÖN- OCH HELGDAGAR

kl. 1—3 e. m.

LÖRDAGAR

kl. 12—1 e. m. under juni—aug. månader,
kl. 4—5 e. m. under sept.—maj månader.

Inträdesavgift 25 öre.

Föreningsmedlem äger fritt tillträde till museet och har därvid rätt att kostnadsfritt medföra en annan besökande.

INNEHÅLL:

Nils Liljeholm: Tjustbygdens kulturhistoriska förening . . . . . . Sid. 5
Manne Hofrén: Karolinskt byggnadsskick i Kalmar norra län . . . » 22
Hanna Hegardt: Gamla Västerviks kyrka i Gamleby . . . . » 32
Harald Hansson: Tjusts fornminnen . . . . » 47
Hjalmar Johansson: Några fyndnotiser . . . . » 58
Styrelseberättelse för 1925 . . . . » 61
Revisionsberättelse . . . . » 63
Styrelse och revisorer . . . . » 65
Medlemsförteckning . . . . » 66
Museets besökstider m. m. . . . . » 71
Innehållsförteckning . . . . » 72

[illegible]

PRIS 1 KR.

/ / VÄSTERVIK 1926 / /
A.-B. C. O. EKBLAD & C:o

BTJ 2000®
800 12 00 1770 F6
© BTJ System AB